

藏譯佛典譯語初探——以藏文 《心經》爲中心*

法鼓文理學院佛教學系助理教授 蘇南望傑

摘要

近年來學界研究注意到藏譯佛典中近代的文本存在不少「修正」的痕跡，通過比對研究也發現，較為古老的藏譯佛典寫本往往與梵文或原文較為一致。因此也對於廣泛流通的木刻本「存疑」，同時對所謂「東部系統」的蔡巴與「西部系統」的廷邦瑪，兩大《甘珠爾》主要系統之歷史文本開始受到學界的重視，另外隨著愈來愈多的諸如普札（Phug brag）、塔波（Tapho）、巴塘（'Ba' thang）等所謂「孤本（Proto）」之發現，使得相關研究成果也陸續出現。

再者敦煌藏文文獻應視為目前現存最早的藏譯佛典文獻之一，時間可追溯到 8 至 9 世紀，內容包括小乘、顯密等所有經論，其數量相當可觀。這些文獻對於想要了解藏譯佛典最早的譯經歷史；認識吐蕃王朝贊普時代「文字釐訂」及「欽定譯語」時期佛典翻譯用語所發生的前後變化；《聲明要領二卷》、《翻譯名義大集》等官方所訂定的譯語彙整資料等，相信這對於了解最初的藏譯佛典原貌具有重要意義。

* 2020/5/22 收稿，2020/8/22 通過審稿。

本文依據上述譯經歷史及文獻，以近代流通最廣的《德格版》藏文《心經》為主軸，嘗試以法藏敦煌藏文文獻如 P.T.447、P.T.449、P.T.457；英藏敦煌西域藏文文獻如 IOL.Tib.J.VOL.31、IOL.Tib.J.VOL.32 等幾篇寫本，並結合原先屬於東、西部系統版本的寫本及近代大量流通的那塘、北京、拉薩等木刻本作為相互比較資料，以「藏文《心經》」為中心，試圖探討藏譯佛典新、舊譯語之演化、版本間的差異性、語順、詞性的改變、簡化構成字母及後期版本所出現的「修正」痕跡。六

近年來佛典傳譯計畫盛行，譯者個人或團隊將某一經典新譯為其他語言之前，應先對該經典的翻譯史，不同文本，以及文本間的差異性，文本校勘、考證等，進行謹慎仔細的文獻學研究，使經典傳譯事業更經得起檢驗，這也是本稿研究之意義所在。

關鍵詞：

藏譯佛典研究、《甘珠爾》、新舊譯語、佛典傳譯、藏文《心經》、P.T.449 號

一、前言：

（一）前弘期佛典目錄

西藏佛教前弘期的譯經大致上從贊普松贊干布（約 629-650 年在位）到赤祖德贊（*ཁྲི་གཙུག་ལྷན་པའོ་*，815-838 在位），前後共兩百多年間，陸續由藏人、印度與漢地等地區的諸多譯師共同參與下進行了大規模的佛典翻譯。

前弘期有兩部著名的經錄現仍存世，分別是：《丹噶目錄・*པོ་བླ་སྟོན་ཐང་ཐུན་དཀར་གྱི་ཚས་ཀྱི་འབྲུར་རོ་ཙག་གི་དཀར་ཆག་*》、《旁塘目錄・*ཐོན་དུས་ཡར་ལུངས་འཕང་ཐང་ག་མེད་ན་བཞུགས་པའི་བཀའ་བསྟན་མདོ་ཕྱགས་གཙུ་ཆེ་བའི་དཀར་ཆག་ཚས་བྱུ་ལོ་པཎ་རྒྱལ་གྱིས་བསྒྲིགས་པ་*》。這些目錄將吐蕃王朝松贊干布、赤松德贊（755-797 在位）到赤祖德贊等代表性贊普，前後在位期間所翻譯的經典，無論是由梵譯藏，或是由漢譯藏，作了詳盡的整理與記錄。根據《丹噶目錄》記載，當時共收錄了 738 部佛經與論典¹；而稍晚成立的《旁塘目錄》則收錄約 1060 部佛經及論典。

藏文文獻記載吐蕃王朝時期佛經目錄主要有三大目錄，即《丹噶目錄》、《欽浦目錄》、《旁塘目錄》。其中《丹噶目錄》是在贊普赤松德贊時期，將西藏山南「丹噶宮」中所藏藏譯佛典之編目；《欽浦目錄》為山南桑耶寺「欽浦佛殿」所藏藏譯佛典之編目；而《旁塘目錄》同樣也為山南「無柱寺」所藏藏譯佛典之編目。其中《丹噶目錄》成書最早，可稱之為藏譯佛典目錄之首，中期出現之《欽浦目錄》現已失佚，《旁塘

¹ 侃本，2008 年，《漢藏佛經翻譯比較研究》，頁 110。

目錄》則最晚出現。從上述不同目錄可以看出當時翻譯經、律、論三藏，或大、小乘以及密教續部等經典之翻譯狀況。²

（二）、後弘期佛典目錄

在後弘期以著名的譯師仁青桑波（898-995）為時間基準，各地陸續出現許多譯師，這些譯師源源不斷地將佛典由梵譯藏，現有的《藏文大藏經》、《甘珠爾·བཀའ་འགྱུར》與《丹珠爾·བསྟན་འགྱུར》，相關文獻在十三世紀期間已大體呈現雛型，而這些歷史上遺留下來的大量的藏譯寫本群，在14世紀初由炯丹日熱（世尊劍·བཙུན་ལྷ་མོ་འཇམ་དཔལ་ལྷོ་མ་གྲུབ་པ་，1227-1305）等在納塘（ལྷན་པ་）寺蒐集整理，且分成《甘珠爾》與《丹珠爾》兩大類別加以保存。這即是所謂的寫本《古版納塘大藏經》（“Old Narthang”），也就是尚未出現木刻雕版印刷版本之早期《藏文大藏經》。

自此，西藏各地陸續出現了許多以該版為基礎底本，包括寫本與木刻板印刷的《甘珠爾》以及《丹珠爾》。當時，炯丹日熱與其弟子為其撰寫了廣、中、略三部目錄，然而這三部目錄至今是否尚存不得而知。略本的目錄名稱為《甘珠爾目錄日輝·བཀའ་འགྱུར་དཀར་ཆག་ཉི་མའི་འོད་ཟེར》，廣、中兩部目錄的名稱不見記載。³ 這是《藏文大藏經》《甘珠爾》、《丹珠爾》正式分類編目之開始，後來出現的所有《甘珠爾》或《丹珠爾》，無論是寫本，或是木刻本皆以此為藍本，故可以說該版本具有無可比擬之里程碑意義。

² 《丹噶目錄》與《旁塘目錄》目次編排對照可參見：蘇南望傑，2014年，〈《藏文大藏經》探析〉，《西藏宗教與文化學術研討會論文集》，頁78-80。

³ 侃本，2008年，《漢藏佛經翻譯比較研究》，頁110-111。

繼炯丹日熱之後，大師布敦仁欽珠（བུ་སྟོན་རིན་ཆེན་གྲུབ་，1290-1364）為《藏文大藏經》編目之代表性人物，從其著作可知，相關目錄有三：

- 1.《善逝教法史・བདེ་བར་གཤེགས་པའི་བསྟན་པའི་གསལ་བྱེད་ཆོས་ཀྱི་འབྲུང་གནས་གསུང་རབ་རིན་པོ་ཆའི་མཛོད་ཅེས་བྱ་བ་བཞུགས་སོ》之後篇；
- 2.《續部總目錄・རྒྱུད་འབྲུམ་གྱི་དཀར་ཆག་བཞུགས་སོ》；
- 3.《丹珠爾目錄如意摩尼自在王鬘・བསྟན་འབྱུར་གྱི་དཀར་ཆག་ཡིད་བཞིན་ལོར་བྱ་དབང་གི་རྒྱལ་པོའི་ཐོང་བ་བཞུགས་སོ》。

依據《善逝教法史》，布敦首先將教法分成顯密二部，再由顯密二部各自分為佛經與論著⁴。

從早期的《丹噶目錄》、《旁塘目錄》、《善逝教法史》所記載之佛典目錄，到近代德格版《甘珠爾》、《丹珠爾》目錄間，其成立年代橫跨近千年，可發現藏經目錄編排方式經過時間之發展而趨於成熟與完備。

以德格版《藏文大藏經》目錄編排而言，《甘珠爾》與《丹珠爾》兩大分類方式已經定型。大致而言，德格版《甘珠爾》先以顯密來分類經典內容，再將顯宗部分以三轉法輪由淺至深之次序編排經目，密乘部分則承襲布敦的四續分類。《丹珠爾》的編排則是先將密續法門排在前面，中間主要編排顯宗論典，最後編排五明學科。

（三）、重要漢藏互譯之譯師

⁴ 布敦《善逝教法史》之經論分類細目可參見：蘇南望傑，2014年，〈《藏文大藏經》探析〉，《西藏宗教與文化學術研討會論文集》，頁81-86。

西藏官方與民間千年以來持續的推動佛經翻譯，其借助於各個時期不斷湧現之翻譯人才，因翻譯形式不斷的規範化與翻譯經驗之累積，並通過「初譯、校定；再譯、再校定」之譯作統一處理模式使藏譯佛典日趨完善。

藏傳佛教在弘揚之初就培養了大量的藏人翻譯人才，當時譯者除了精通梵文等印度語文以外，能通曉漢文者也為數不少。這些譯者長時間留學印度及周邊佛教興盛區域外，也留學當時佛教相當興盛之漢地長安、洛陽等地。同時並邀請為數眾多印度等地之班智達參與佛典藏譯，其中也有漢人譯者加入佛典藏譯志業。

其中吐蕃時期，對於漢藏典籍互譯貢獻最大的譯師即是管法成（འཕགས་ཚས་གུང་，?-865 年）；而後弘期則是譯師身分最為特殊，曾貴為宋室皇帝的趙鼎（1271-1323），即藏文所記載的合尊·卻吉仁欽（ལྷ་བཙུན་ཚས་ཀྱི་རེན་ཆེན་）。以上兩位譯師之簡要生平及譯著，可參見旺多之〈管·法成對漢藏佛經翻譯的重大貢獻〉及拙稿〈《藏文大藏經》探析〉⁵。另外清朝工布查布（གྲུང་མགོན་པོ་ལྷགས་，18 世紀）也有不少漢藏文譯著存世⁶，這些譯師的著作對於漢藏佛典語文研究無疑具有重要參考意義。

二、藏文大藏經《甘珠爾》系統及藏文《心經》

⁵ 旺多，2010 年，〈管·法成對漢藏佛經翻譯的重大貢獻〉，《宗教學研究季刊》2，頁 135；蘇南望傑，2014 年，〈《藏文大藏經》探析〉，《西藏宗教與文化學術研討會論文集》，頁 111-113

⁶ 參見：黃明信，2003 年，《至元法寶勘同總錄及其藏譯本箋證》，頁 10-14。

藏文大藏經《甘珠爾》歷史悠久，西藏及世界各地遺留下來的版本為數不少，研究發現不同版本之間也存在明顯的差異性。在這些版本中，較早期的寫本以及屬於「獨立」系統的版本至今仍很難入手閱覽。目前各大圖書館與機構提供閱覽的相關藏經文獻，主要以所謂「東部」系統的蔡巴（ཇལ་པ་, 1351 年）《甘珠爾》木刻版本；「西部」系統的廷邦瑪（ཐེན་པ་མ་མ་, 1431 年）《甘珠爾》寫本版本；以及屬於「混合」系統の木刻本版本為主。但這些系統版本所流傳下來的各大版本，同樣在結構編排、用語以及文本內容層面也有諸多不同之處。

學者研究認為藏文大藏經《甘珠爾》系統主要可以分為四個系統。⁷

⁷ 藏文大藏經《甘珠爾》之起源歷史、系統分類研究可參見以下論文資料：

- 一、Helmut Eimer (ed.): *Transmission of the Tibetan Canon*. Papers Presented at a Panel of the 7th Seminar of the International Association for Tibetan Studies, Graz 1995. ˙ Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1997. ˙ 二、辛嶋靜志，2014，〈論《甘珠爾》的系統及其對藏譯佛經文獻學研究的重要性〉，《中國藏學》3，頁 31-37；辛嶋靜志，2016，《佛典語言及傳承》，頁 373-384。三、D. Phillip Stanley，在 *The Tibetan Buddhist Canon: The Kangyur (Bka' 'gyur) and Tengyur (Bstan 'gyur)* 一文中也提及藏文大藏經系統分類，因東部再分兩個系統經而分為五個系統，即 1.獨立系統；2.東部系統 1；3.東部系統 2；4.西部系統；5.混合系統；「The Kangyurs will be divided into five sections: 1. Independent Kangyurs: These do not belong to the two main lines of Kangyurs. 2. Tshal pa (“Eastern Group”) Kangyurs: Peking Sub-Line. 3. Tshal pa (“Eastern Group”) Kangyurs: 'Phying ba stag rtse Sub-Line. 4. Them spang ma (“Western Group”) Kangyurs. 5. Mixed Kangyurs, 」論文網址：

1. 獨立系統：如浦札版、達波版、巴塘版。
2. 東部系統：如永樂版、麗江版、北京版。
3. 西部系統：如廷邦瑪、協噶爾版、朵宮版。
4. 混合系統：如德格版、拉薩版。

回顧過去研究，相關獨立系統的調查研究雖然不少，但文本很難取得，目前基本上仍屬於沒有機會閱讀的文獻。獨立系統中有關普札(ཕུག་བླ་)版《甘珠爾》的目錄研究有：Jampa Samten 之〈浦札版寫本《甘珠爾》目錄〉(1994 年)⁸；E. Steinkellner 等達波(དཔལ་)版《甘珠爾》的調查研究(1994 年)⁹；同樣也有 Eimer, Helmut 對於存放於紐澤西州紐華克美術館巴塘版《甘珠爾》(2012 年)的研究¹⁰；另外也有 Maltesh Motebennur 針對存放於印度阿魯納恰爾邦達旺(དྭ་དྭ་)寺的達旺《甘珠爾》調

<http://www.thlib.org/encyclopedias/literary/canons/index.php#!essay=/stanley/tibcanons/s/bl#ixzz4uoy5vH4O>

⁸ Jampa Samten, 1992, *A catalogue of the Phug-Brag manuscript Kanjur*, Dharamsala : Library of Tibetan works & Archives.

⁹ E. Steinkellner: A report on the 'Kanjur' of Ta pho, *East and west* 44, 1994; C.A. Scherrer-Schaub and E. Steinkellner, ed., *Tabo Studies II, Manuscripts, Text, Inscriptions and the Arts*, Serie Orientale Roma LXXXV II, 1999; Paul Harrison: *A catalogue of the manuscript collection of Tabo monastery*, Roma, 2009.

¹⁰ Eimer, Helmut: *A catalogue of the Kanjur fragment from Bathang kept in the Newark Museum*, Wien : 2012.

查研究（2009 年）¹¹。同樣近年也有約 14 世紀書寫的西藏西部托林（མཛེལིང）寺保存下來的托林版《甘珠爾》、拉達克桑斯噶（ཟངས་དཀར）的 Gondhla《甘珠爾》、八思巴（1235-1280）時期的各種泥金寫本《甘珠爾》等目錄及其文本研究陸續出現，在此不一一詳述。

本文在嘗試探討藏語佛典譯語之演化時，因上述獨立系統版本文獻尚不易得手，故主要依據敦煌藏文文獻，東、西部及混合系統版本。以藏文《心經》為中心試圖探討藏譯佛典新、舊譯語之演化、版本間的差異性、語順、詞性的改變、簡化構成字母及後期版本「修正」的痕跡。本文所涉及有關藏文大藏經《甘珠爾》文本資料、藏文《心經》及《丹珠爾》所收錄八種釋文資料詳見下文表一、表二、表三：

表一：藏文大藏經《甘珠爾》相關文本資料一覽

¹¹ Maltesh Motebennur: Digital Preservation of Mahayana Buddhist Manuscripts of Arunachal Pradesh: *Strategies, Issues and Challenges*, Pondicherry University, Puducherry, 2009.

流通 / 刊刻年代	《甘珠爾》文本名稱	文本形式	主編 / 校定者	文本系統	注記
8-9 世紀	敦煌藏文文獻	寫本	法國國家圖書館、英國國家圖書館等	藏經成立初期，尚未見研究歸類系統。	1，吐蕃佔領敦煌時期約為 786-848 年。2，有大量寫本留存。
1312-20 年	納塘古版		炯丹日熱（1227-1305）、欽・降貝央（?-1267）、衛巴洛賽（??）		失傳
1347-51 年	蔡巴		蔡巴・實嘎多傑（1309-64）編纂，布敦（1290-1364）校定。		
?	欽瓦達孜		京俄・卻古札巴（1453-1524）、郭譯師循奴貝（1392-1481）		
1410 年	永樂版	木刻本	依據蔡巴《甘珠爾》寫本刊刻	東部	現存西藏布達拉宮、色拉寺等。
1431 年	廷邦瑪	寫本	依據納塘古版《甘珠爾》扎西旺秋（?-?）編纂	西部	現存日本東洋文庫《甘珠爾》寫本是該版的手抄寫本，抄寫於 1858-78 年。
1605 年	萬曆版	木刻本	依據永樂版	東部	
1608-21 年	麗江版		依據欽瓦達孜《甘珠爾》	東部	別稱：理塘版《甘珠爾》。
1669 年	龍藏版	寫本	依據永樂版	東部	現存台北故宮博物院。
1671 年	烏蘭巴托	寫本	依據廷邦瑪寫本	西部	現存烏蘭巴托國家圖書館，彩色影印光碟於 2010 年發行。 (<i>The Tempangma Manuscript of the Kangyur held at the National Library of Mongolia, Digitally published and</i>

					distributed by Digital Preservation Society(DPS), 2010, Tokyo.)現存 111 函，其中第 40、41、56 共三函遺失。目錄顯示《藏文心經》收錄於第 41 函般若雜部。
1683-92 年	北京版	木刻本	依據永樂版	東部	1700 年、1717-20 年及 1737 年前後三次複刻。日本大谷大學藏有 1717-20 年的版本，即廣泛流通的影印北京版西藏大藏經。彩色影印光碟於 2010 年發行。(<i>The Peking Edition of the Kangyur, held at the National Library of Mongolia</i> , Digitally published and distributed by Digital Preservation Society(DPS), 2010, Tokyo.)案：不同年代刊刻的北京版，也可參見： <i>The Heart Sutra in Tibetan: A Critical Edition of the Two Recensions Contained in the Kanjur</i> , 1994, Wien: Arbeitskreis für Tibetische und Buddhistische Studien Universität.頁 77，頁 89。
1712 年	協噶爾版	寫本	依據廷邦瑪寫本	西部	別稱：倫敦版。由大英圖書館發行微縮膠片。(<i>Shel dkar bka' 'gyur, the Britishe Library, Oriental and India Office Collection, London 1996, Britishe Library.</i>)
1729 年	朵宮版		依據廷邦瑪寫本		1975-80 年於拉達克列城出版影印本。美國紐約世界宗教研究院發行微膠片。(<i>The Tog Palace Manuscript of the Tibetan Kanjur, Shesrig</i>)

					<i>Dpemzod Serise, 1975, Leh, Ladakh, India.</i>
1731年	卓尼版	木刻	卓尼·扎巴夏珠(1675-1748)	東部	主要依據永樂版、班禪版。
1733年	德格版		第八世司徒巴·卻吉炯涅(1700-74)	東部 (混合)	主要依據麗江版。
1733年	納雍版		列龍·洛桑成烈(1697-1740)	西部 (混合)	前後經過第六世達賴喇嘛倉央嘉措(1683-1706)、第司·桑傑嘉措(1653-1705)、阿雜嘉措(1689-1747)等人約30年才刊刻完成。依據其目錄編譯者列龍·洛桑成烈的記述該版本依照蔡巴《甘珠爾》刊刻。
1908年	庫倫版		第八世哲布尊丹巴·阿旺登濟尼瑪丹絨旺舒克(1869-1924)	東部	依據德格版刊刻。
1934年	拉薩版		第三世達札·阿旺松繞圖多(1874-1952)、格西喜饒嘉措(1884-1968)、饒索·阿旺洛桑(1880-1957)	西部 (混合)	學界有拉薩版、拉薩雪(Shol)版、雪版、布達拉宮版之不同名稱流通，實為同一個版本。主要依據納雍版重刻。
2006年	中華大藏經甘珠爾(對勘本)	印刷本	中國藏學研究中心大藏經對勘局	東部 (混合)	

說明：

- 1，屬於獨立系統的《甘珠爾》版本文獻尚不易取得，因無法閱覽故未在本表整理呈現。
- 2，研究雖認為德格版、拉薩版《甘珠爾》等屬於混合系統，但依本稿藏文《心經》內容對比可發現，就藏文《心經》文本而言德格版與東部系統幾乎一致，拉薩版則較接近西部系統。

表二：各版藏文大藏經《甘珠爾》所收錄藏文《心經》資料一覽

*本表依據目前可入手閱覽之文獻資料整理

表 2

序號	年代	文本名稱	文本形式	藏文經題	漢譯經題	注記
1	8-9 世紀	法藏	寫本	འཕགས་པ་ཀུན་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	聖〔般若〕波羅蜜多心經	
2		英藏		ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	般若波羅蜜多心經	
3	1608 -21	麗江	木刻本	འཕགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	聖般若波羅蜜多心經	東部 別稱： 理塘版
4	1669	龍藏	寫本	བཞུགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	薄伽梵母般若波羅蜜多心經	東部
5	1683 -92	北京	木刻本	བཞུགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	薄伽梵母般若波羅蜜多心經	
6	1712	協噶爾	寫本	འཕགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	聖般若波羅蜜多心經	西部 別稱： 倫敦版
7	1729	朵宮				西部
9	1731	卓尼	木刻本	བཞུགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	薄伽梵母般若波羅蜜多心經	東部
10	1733	納塘		འཕགས་པ་བཞུགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	聖薄伽梵母般若波羅蜜多心經	西部
11	1733	德格		བཞུགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	薄伽梵母般若波羅蜜多心經	東部 (混合、收錄兩本)
12	1934	拉薩		འཕགས་པ་བཞུགས་པ་ཤེས་པའི་རྒྱུ་ལ་ཤེས་པའི་རྒྱུད་པའི་སྒྲིང་པོ།	聖薄伽梵母般若波羅蜜多心經	西部 (混合)

表三：藏文大藏經《丹珠爾》所收錄藏譯《般若波羅蜜多心經》
八種釋文資料一覽

*本表序號 2-8 注釋文獻依照影印北京版藏經編排的前後順序整理
說明：

- 1，除序號 8 以外，表格內資料均以德格版文獻為主。
- 2，作者、著作名稱等內容因無法獲得原梵文文獻，故採用藏文所紀錄之梵文轉寫資料；藏文著作名稱前後文不一致時，主要以各釋文之跋文記錄內容為主。
- 3，表格內字數統計採用中華藏（對勘本）資料¹²。
- 4，序號 5 蓮花戒著作《般若波羅蜜多心經釋》收錄於較早開版的北京版，但未見收錄在稍晚開版的德格版，此差異尚須日後探究。
- 5，各釋文之研究及簡要相互關係可參考〈蓮花戒《般若波羅蜜多心經釋》之譯注研究〉¹³一文。
- 6，以下印度論師等著作的八本《心經》釋文均未見早期漢譯本，《漢文大藏經》亦未收錄。¹⁴
- 7，表中吉祥師子資料¹⁵。

¹² 例如序號 1，無垢友著作《聖般若波羅蜜多心經廣說》，其字數統計可見於《中華大藏經·丹珠爾（對勘本）》56，頁 1531。

¹³ 廖本聖，1997，〈蓮花戒《般若波羅蜜多心經釋》之譯注研究〉，《中華佛學學報》10，頁 83-123。

¹⁴ 在八本藏譯《心經》釋文中吉祥師子、無垢友、蓮花戒及阿底峽四本釋文有現代中譯本出版，參見：談錫永，2005 年，《心經內義與究竟義》；另外全部八本釋文已有現代日譯本出版，參見：渡辺章悟・高橋尚夫，2016 年，《般若心經注釈集成》〈インド・チベット編〉。

表 3

序 號	年 代	作者 梵文 轉寫	著作名 稱： 梵文轉寫	著作名 稱： 藏文	著作 名稱 漢譯	字數	版本出 處及頁 碼	主要目錄 編號	注記
1	約 8 世 紀	吉祥 師子 (ཁྱེ་མཁའ་པོ་འཕྱིན་པ་)	無	ཤེས་ཀྱིང་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་	《般 若心 經 註・ 密咒 〔道 〕 釋》		北京 版：通 帙 211,Ng o,103b 6- 108b2. 德格 版：通 帙 204,Co, 203b7- 209b7.	影印北京 版： No.5840 東北目 錄：No. 4353 中華藏・ 丹珠爾 (對勘 本)： 115,553- 562.	因資料受限， 無法確認本文 原著語文及原 作者 。
2	約 8 世 紀	無垢 友 (མཁའ་མཛུགས་ཀྱི་ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་)	ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་	ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་	《聖 般若 波羅 蜜多 心經 廣 說》	11733	北京 版：通 帙 211,Ma ,285b5- 302b2. 德格 版：通 帙 197,Ma ,267b1- 280b7.	影印北京 版：No. 5217 東北目 錄：No. 3818 中華藏・ 丹珠爾 (對勘 本)： 56,1493- 1527.	釋文篇幅最 長，也是最常 被引用的釋 文。據認為撰 寫於西藏。
3	?	智友 (ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་)	ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་	ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་ ཐུགས་ཀྱི་འབྱེད་པ་	《聖 般若 波羅 蜜多 心經 解 說》	5046	北京 版：通 帙 211,Ma ,302b2- 309b1 德格 版：通 帙	影印北京 版：No. 5218 東北目 錄：No. 3819 中華藏・ 丹珠爾 (對勘	北京版無譯者 資料。

- ¹⁵ 依照傳統西藏佛教史料，作者吉祥師子為唐朝時期漢人，後學修於印度成為西藏佛教的開創者蓮花生大師的師長，為寧瑪派大圓滿傳承史上重要人物。另外相關吉祥師子該本注釋書的探討可參見：渡辺章悟，2009 年，『般若心經』〈テキスト・思想・文化〉，頁 249-251；渡辺章悟・高橋尚夫，2016 年，『般若心經注釈集成』〈インド・チベット編〉，頁 123-142。

							197,Ma ,280b7- 286b4.	本)：	
4	約 11 世 紀	金剛 手 智達 (མཛེན་ མཛེན་)	ཐུག་པ་ཉི་མཛེན་པ་ 'མི་ཏུ་ཐིན་པ་མཛེན་ མཛེན་པ་པ་པ་པ་ ལ།	མཛེན་པ་པ་པ་པ་ མཛེན་པ་པ་པ་པ་ མཛེན་པ་པ་པ་པ་ མཛེན་པ་པ་པ་པ་ མཛེན་པ་པ་པ་པ་ མཛེན་པ་པ་པ་པ་	《薄 伽梵 母般 若波 羅蜜 多心 經廣 釋一 義 燈》	7370	北京 版：通 映 211,Ma ,309b1- 319b8 德格 版：通 映 197,Ma ,286b5- 295a7.	影印北京 版：No. 5219 東北目 錄：No. 3820 中華藏· 丹珠爾 (對勘 本)：	1，北京版無譯 者資料。2，跋 文記錄撰寫緣 起。
5	?	善軍 (ཐོག་པ་ ཐོག་པ་ ཐོག་པ་)	ཐོག་པ་ཐོག་པ་ ཐོག་པ་ཐོག་པ་ ཐོག་པ་ཐོག་པ་ ཐོག་པ་ཐོག་པ་ ཐོག་པ་ཐོག་པ་ ཐོག་པ་ཐོག་པ་	《聖 般若 波羅 蜜多 心經 廣 釋》	7629	北京 版：通 映 211,Ma ,319b8- 330b6 德格 版：通 映 197,Ma ,295a7- 303b7.	影印北京 版：No. 5220 東北目 錄：No. 3821 中華藏· 丹珠爾 (對勘 本)：	北京版、德格 版均無譯者資 料。	
6	約 11 世 紀	摩訶 迦那 班智 達 (མཛེན་ མཛེན་)	ཐོག་པ་ཐོག་པ་ 'ཐོག་པ་ཐོག་པ་ 'ཐོག་པ་ཐོག་པ་ 'ཐོག་པ་ཐོག་པ་ 'ཐོག་པ་ཐོག་པ་ 'ཐོག་པ་ཐོག་པ་	《般 若波 羅蜜 多心 經義 通 知》	8175	北京 版：通 映 211,Ma ,338b4- 350a8 德格 版：通 映 197,Ma	影印北京 版：No. 5223 東北目 錄：No. 3822 中華藏· 丹珠爾 (對勘 本)：	跋文記錄撰寫 緣起，撰寫於 后泊爾。	

另外，智友所撰述的《聖般若波羅蜜多心經解說》，以及善軍的《聖般若波羅蜜多心經廣釋》主要從「趣入智慧」等幾個「智慧」的層面來詮釋《心經》的思想體系。

上述注釋文本在「五道」與「智慧」的不同層面予以詮釋以外，也同時在不同段落以「甚深八性（ཟབ་མཐི་ཁྱད་པར་བརྒྱད་པ་）」及「三解脫門（རྣམ་ཐར་སྒྲོ་གསུམ་）」的架構來詮釋《心經》。但吉祥師子的《般若心經註·密咒〔道〕釋》主要依據密法詮釋《心經》內容，該本原著語文及原作者尚待確認，是屬於特殊的一部釋文。

從歷代藏文文集中以藏人撰述的《心經》釋文來看，科判段落之分類與印度論師所撰述的釋文並無不同。譬如說：依據達熱那他（ཏཱ་ར་ནཱ་མ་སྒྲོལ་པའི་མགོན་པོ་，1575-1634）所著作的「《ཤེས་སྤྱིང་གི་ཚིག་འབྲེལ་ 般若心經詞釋》」¹⁶，以及「《ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྤྱིང་པོའི་མདྲ་རྣམ་པར་བཤད་པ་ཐོན་མེད་ལེགས་བཤད་ 般若心經詞釋·空前善說》」¹⁷而言，其科判段落以「智慧」的不同層面架構釋文。卓尼·扎巴謝珠（ཙོ་ནེ་གྲགས་པ་བཤད་སྟུབ་，1675—1749）所撰述之「《ཤེས་རབ་སྤྱིང་པོའི་རྣམ་པར་བཤད་ཟབ་མཐི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་གསལ་བར་བྱེད་པའི་ཉི་མ་ 般若心經

¹⁶ 「《ཤེས་སྤྱིང་གི་ཚིག་འབྲེལ་ 般若心經詞釋》」，頁 13-29，《ཤེས་རབ་སྤྱིང་པོའི་འབྲེལ་པ་ཐོན་མེད་ལེགས་བཤད་ 般若波羅蜜多心經詞釋》vol.1。

¹⁷ 「《ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྤྱིང་པོའི་མདྲ་རྣམ་པར་བཤད་པ་ཐོན་མེད་ལེགས་བཤད་ 般若心經詞釋·空前善說》」，頁 30-184，《ཤེས་རབ་སྤྱིང་པོའི་འབྲེལ་པ་ཐོན་མེད་ལེགས་བཤད་ 般若波羅蜜多心經詞釋》vol.1。

解說・顯明甚深真實意之日光》」¹⁸，則以「五道」的脈絡來詮釋《心經》內容。

以下為「五道」及「智慧」的不同層面來編排的兩種《心經》科判。本稿採用「科判二」進行文稿架構。

科判一

「五道」科判：¹⁹

（一）、經題

A：印度語

B：西藏語

（二）、譯禮

（三）、卷數

（四）、正文

1. 序文

2. 資糧、加行道

3. 見道

4. 修道

5. 無學道

¹⁸ 「《ཤེས་རབ་སྒྲིང་པོའི་རྣམ་པ་གད་ཟབ་མའི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་གསལ་བར་བྱེད་པའི་ཉི་མ་ 般若心經 解說・顯明甚深真實意之日光》，頁 306-330，《ཇི་བཙུན་གྲགས་པ་བཤད་སྟུབ་ གྱུ་གསུང་འབུམ་ 卓尼·扎巴謝珠尊者文集》vol.6

¹⁹ 以蓮花戒、阿底峽為代表的釋文主要採取「五道」的架構詮釋《心經》的思想體系。例：「དེ་ཡང་ལམ་ལུང་རང་བཞིན་ཏེ། ལམ་ལུང་ཚགས་དང་། སྦྱར་བ་དང་། མཐོང་བ་དང་། སྒོམ་པ་དང་། མ་སྒོམ་པ་ཞེས་བྱའོ། །」。蓮花戒，《ཤེས་རབ་གྱུ་པ་རྣམ་ཏུ་བྱུན་པའི་སྒྲིང་པོ་ཞེས་བྱ་བའི་འགྲེལ་བ་ 般若波羅蜜多心經釋》，北京版：通帙 211, Ma, 331a.；中華藏《甘珠爾》對勘本：第 56 冊，1600 頁。

(五)、後序

(六)、跋文

科判二

「智慧」科判：²⁰

(一)、經題

A：印度語

B：西藏語

(二)、譯禮

(三)、卷數

(四)、正文

1. 序文

(如是我聞……及諸菩薩摩訶薩俱)

²⁰ 依據智友的釋文述及「序文」、「趣入智慧」等七個段落，並將《心經》全部內容以此七個段落進行一一劃分。原文如下：「ད་ནི་གཞུང་ལྷན་གྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འདི་ལ་མགོ་མཇུག་ཏུ་དོན་རྒྱུ་པ་བདུན་གྱིས་གསལ་བར་བཤད་དེ། དེ་ཡང་གང་ཞེ་ན། སྒྲུང་གཞི་དང། ཤེས་རབ་ལ་འཇུག་པ་དང། རྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཆན་ཉིད་དང། ཤེས་རབ་ཀྱི་རྩྭ་ཡུལ་དང། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཡོན་ཏན་དང། ཤེས་རབ་ཀྱི་འབྲས་བུ་དང། ཤེས་རབ་ཀྱི་གཟུངས་སོ། །དེ་ལ་སྒྲུང་གཞི་ནི་འདི་རྒྱུད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནས། ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞུགས་ཏེ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་འོ། ཤེས་རབ་ལ་འཇུག་པ་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་རྟོང་པར་བརྟའོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་འོ། རྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཆན་ཉིད་ནི་ཐོབ་པ་ཡང་མ་ཡིན། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་འོ། ཤེས་རབ་ཀྱི་རྩྭ་ཡུལ་ནི་ཐོབ་པ་མེད་པར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ཤིང་རྩྭ་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་འོ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཡོན་ཏན་ནི་མུ་ངན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་ཏེ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་འོ། ཤེས་རབ་ཀྱི་འབྲས་བུ་ནི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྟོགས་པར་གངས་རྒྱས་སོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུ་འོ། ཤེས་རབ་ཀྱི་གཟུངས་ནི་མཇུག་གི་སྒྲགས་ཡན་ཆད་དོ།」，智友，《འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་རྟོང་པའི་རྒྱུ་པར་བཤད་པ་ 聖般若波羅蜜多心經解說》，中華大藏經《甘珠爾》對勘本：第 56 冊 1533 頁。

2. 趣入智慧

（爾時……悉皆是空）

3. 定義空性

（時具壽舍利子……無智無得，亦無不得）

4. 智慧之行境

（是故舍利子……依止般若波羅蜜多）

5. 智慧之功德

（心無障礙……究竟涅槃）

6. 智慧之果報

（三世一切諸佛……證得無上正等菩提）

7. 智慧陀羅尼

（舍利子……菩提莎訶）

（五）、後序

（舍利子，菩薩摩訶薩……信受奉行）

（六）、跋文

四、藏文《心經》主要文本內文對比分析及譯語之演化

（一）、內文對比分析

如文稿上述第二節及「表一」所敘述，藏文大藏經《甘珠爾》有四或五個系統版本，每一部系統又有諸多版本。因此藏文《心經》雖流傳千年以上，但文本很多，彼此間的差異性也

不少。也有學者認為《心經》雖然是非常著名的經典，但文本至今尚未得到最後的確認。²¹

本段在探討藏文《心經》主要文本內文對比時，方法上以近代流通最廣、學界使用較多的《德格版》（1733 年）藏文《心經》為底本進行分析。主要對比的版本及間接參考之版本如下表。

表四：主要對比及間接參考文本資料

主要對比版本資料			
序號	時間	版本	系統
1	8-9 世紀	敦煌文獻法藏寫本	
2		敦煌文獻英藏寫本	
3	1669 年	龍藏版《甘珠爾》寫本	東部
4	1733 年	德格版《甘珠爾》木刻本	東部或混合
5	1712 年	協噶爾版《甘珠爾》寫本	西部
6	1729 年	朵宮版《甘珠爾》寫本	
間接參考版本資料			
7	1608-21 年	麗江版《甘珠爾》木刻本	東部
8	1683-92 年	北京版《甘珠爾》木刻本	
9	1731 年	卓尼版《甘珠爾》木刻本	
10	1908 年	庫倫版《甘珠爾》木刻本	
11	1733 年	納塘版《甘珠爾》木刻本	西部或混合

²¹ 如：Jonathan A. Silk, 1994, *The Heart Sutra in Tibetan : A Critical Edition of the Two Recensions Contained in the Kanjur*.

12	1934 年	拉薩版《甘珠爾》木刻本	西部或混合
----	--------	-------------	-------

文稿在嘗試探討時採取以上各版相互對讀的方法，同時也參考藏文大藏經《丹珠爾》收錄的八部藏文《心經》注釋（請參見表三），以及漢文大藏經及敦煌遺書所收錄的共七部《心經》漢譯本，以解讀版本間的異同、不同譯語及演化、詞性、語順等系列問題。

表五：漢文大藏經及敦煌遺書所收錄七部《心經》漢譯本

表五：漢文大藏經與敦煌遺書所收錄的共七部《心經》漢譯本			
序號	譯者	生卒年或年代	經題
1	鳩摩羅什	334-413 或 350-409	《摩訶般若波羅蜜大明呪經》
2	玄奘	602-664	《般若波羅蜜多心經》
3	法月	8 世紀	《普遍智藏般若波羅蜜多心經》
4	般若共利言	8 世紀	《般若波羅蜜多心經》
5	法成	?-865	《般若波羅蜜多心經》
6	智慧輪	9 世紀	《般若波羅蜜多心經》
7	施護	?-1017	《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》

說明：以下內文對比分析時配合本文科判（「科判二」）進行分段探討。對於不同 文本間出現的主要差異處，利用「**框線**」方式進行標記。

(一)、經題

A

經題 A：印度文	
文本	內文
德格木刻本	ཏྲ་གར་སྐད་ལུ། ལྷ་ག་བ་ཏྲི་པ་རྩ་པ་ར་མི་ ད་མི་ད་ཡ།
法藏寫本 P.T.449 號（以下簡稱：法藏寫本） ²²	□□སྐད་ལུ། ལྷ་ཏྲ་ལ་པ་ར་པ་ཏ་ལྷ་ད་ ད་ཡ།
英藏寫本 IOL.Tib.J.VOL.32,39 號（以下簡稱：英藏寫本） ²³	無
協噶爾版寫本	ཏྲ་གར་སྐད་ལུ། ལྷ་ཏྲ་ལྷ་ག་བ་ཏྲི་པ་རྩ་པ་ ར་མི་ད་མི་ད་ཡ།
龍藏經寫本	ཏྲ་གར་སྐད་ལུ། ལྷ་ག་བ་ཏྲི་པ་རྩ་པ་ར་མི་ ད་མི་ད་ཡ།
朵宮版寫本	ཏྲ་གར་སྐད་ལུ། ལྷ་ཏྲ་ལྷ་ག་བ་ཏྲི། པ་རྩ་ པ་ར་མི་ད་མི་ད་ཡ།
法成漢譯本	無
簡要對比結果： 各版主要差異在於經題冠有「ལྷ་ཏྲ་、聖」及「ལྷ་ག་བ་ཏྲི、薄伽梵母」兩種不同詞語，以及梵文長短音之差別。以筆者所見在後	

²² 敦煌藏文寫本往往殘破不全，文字模糊，內容較不完整。本文所選用的法藏寫本 P.T.449 號與英藏寫本 IOL.Tib.J.VOL.32,39 號，是其中字跡清晰、內容較為完整的兩份寫本。

²³ 寫本選用理由同註 27。

來出現的藏文大藏經中皆未沿用字母拼寫完全相同的經題。

B

經題 B：藏文	
文本	內文
德格木刻本	བོད་སྐད་དུ། བཅོམ་ལྷན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ།
法藏寫本	བོད་སྐད་དུ། འཕགས་པ་པ་རྣམ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ།
英藏寫本	ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ།
協噶爾版寫本	བོད་སྐད་དུ། འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ།
龍藏經寫本	བོད་སྐད་དུ། བཅོམ་ལྷན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ།
朵宮版寫本	བོད་སྐད་དུ། འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ།
法成漢譯本	般若波羅蜜多心經
簡要對比結果： 唯獨英藏寫本藏文經題未出現「Bod skad du、西藏語」、「聖」及「薄伽梵」詞語，其他各版藏文與梵文經題對照呈現，藏文經題同樣冠有「聖」及「薄伽梵」，此點成為藏譯佛典後來的通用格式。	

(二)、卷數

卷數	
文本	內文

德格木刻本	བམ་པོ་གཅིག་གོ།
法藏寫本	བམ་པོ་གཅིག་གོ།
英藏寫本	無
協噶爾版寫本	
龍藏經寫本	
朵宮版寫本	
法成漢譯本	
簡要對比結果：	
法藏寫本記有卷數，另外除德格版以外，屬於東部系統版本的庫倫版（K.Vol.34,F.144b6）標記有卷數。西部系統版本均沒有標記卷數，據認為混合系統或接近西部系統的拉薩版（K.Vol.34,F.259a7）則標有卷數。	

（三）、譯禮

譯禮（翻譯禮敬文）	
文本	內文
德格木刻本	བཙུག་པོ་ལྷན་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་དུ་བྱིན་པ་ལ་བྱག་འཆལ་ལོ། །
法藏寫本	ཁྱེད་ཀྱི་ལྷན་པ་ལ་བྱག་འཆལ་ལོ། །
英藏寫本	བཙུག་པོ་ལྷན་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་དུ་བྱིན་པ་ལ་བྱག་འཆལ་ལོ། །
協噶爾版寫本	བཙུག་པོ་ལྷན་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་དུ་བྱིན་པ་ལ་བྱག་འཆལ་ལོ། །
龍藏經寫本	བཙུག་པོ་ལྷན་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་དུ་བྱིན་པ་ལ་བྱག་འཆལ་ལོ། །

	འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ དང་ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞགས་ཏེ།
法藏寫本	འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ། ཏུས་གཅིག་ན་སངས་རྒྱས་བོག་ སྒྲ་བམ། རྒྱལ་ཁ་ཁབ། བྱ་ཚྭ་གྲི་ཕུང་པོའི་ལ་གནས་ ཏི། དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ཚྭས་མང་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་ དཔའི་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ཕྱོགས་དང་། །
英藏寫本	འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཏུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྡན་འདས་ རྒྱལ་པོའི་ཁབ་བྱ་ཚྭ་ཕུང་པོའི་རི་ལ། དགེ་སྤྱོད་བརྒྱ་ཕྱེད་ དང་བརྒྱ་གསུམ་གྱི་དགེ་སྤྱོད་གི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ ཆུབ་སེམས་དཔའི་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་རབ་ཏུ་མང་བ་དང་ ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞགས་ཏེ།
協噶爾版寫本	འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཏུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྡན་འདས་ རྒྱལ་པོའི་ཁབ་ན་བྱ་ཚྭ་ཕུང་པོའི་རི་ལ། དགེ་སྤྱོད་གི་དགེ་ འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ དང་ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞགས་ཏེ།
龍藏經寫本	འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཏུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྡན་འདས་ རྒྱལ་པོའི་ཁབ་ན་བྱ་ཚྭ་གྲི་ཕུང་པོའི་རི་ལ་དགེ་སྤྱོད་གི་དགེ་ འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ དང་ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞགས་ཏེ།
朵宮版寫本	འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཏུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྡན་འདས་ རྒྱལ་པོའི་ཁབ་ན་བྱ་ཚྭ་ཕུང་པོའི་རི་ལ། དགེ་སྤྱོད་གི་དགེ་ འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ དང་ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞགས་ཏེ།
法成漢譯本	如是我聞，一時薄伽梵住王舍城鷲峯山中，與 大苾芻眾及諸菩薩摩訶薩俱。

簡要對比結果：

法藏寫本中的「**Bog ga' bam**」拼寫很特別，鮮少見於其他文獻。該詞應對應其他版本的「薄伽梵（**bCom ldan 'das**）」，但並非為與其相對應的梵文「**Bhagavat**」。研究認為「也許此處的音譯，來自於漢語，即漢譯梵音「薄伽梵」的轉譯，而不是直接譯自梵語的「**Bhagavat**」。」²⁵，這種記錄未見於其他版本，從譯經時間而言屬於第一階段的譯語。

英藏寫本記有「與千二百五十之大比丘眾及菩薩無央數眾俱」，其中「千二百五十」不見於其他藏文《心經》版本，應視為特殊記述。

在漢譯本中施護所翻譯的《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》，記有：「與大苾芻眾千二百五十人俱，并諸菩薩摩訶薩眾而共圍繞。」²⁶，其內容與英藏寫本一致。

另外與此數量較為一致的尚有「摩揭陀國三藏沙門法月」所重

²⁵ 參見：「以上句子中，P. T. 449 號藏文本中多了「**sangs rgyas**」（佛）一詞，「薄伽梵」即佛的尊稱，藏文譯經中一般「佛薄伽梵」並用，而且採用意譯。「薄伽梵」藏文譯為「**bcom ldan vdas**」，意為「出有壞」。而漢文佛經中將梵語的「**bhagavat**」，一般採用音譯。奇怪的是此處藏文將「薄伽梵」音譯為「**bog gav bam**」，這是有違藏文佛經翻譯的一般規律的，也許此處的音譯，來自於漢語，即漢譯梵音「薄伽梵」的轉譯，而不是直接譯自梵語的「**bhagavat**」。」〈法藏敦煌藏文本 P.T.449 號《般若心經》研究〉，頁 29。

²⁶ 《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》：「與大苾芻眾千二百五十人俱，并諸菩薩摩訶薩眾而共圍繞。」(CBETA, T08, no. 257, p. 852b7-9)；《般若心經譯注集成》：頁 33。

譯的漢譯本《普遍智藏般若波羅蜜多心經》，該本記有：「與大比丘眾滿百千人菩薩摩訶薩七万七千人俱」，同樣也可視為紀錄比丘與菩薩數量較一致的版本。²⁷ 然而，「千二百五十」作為佛典術語常見於諸多漢藏佛典，諸如《大乘無量壽經》、《大乘百福相經》等經典。²⁸

2. 趣入智慧

2. 趣入智慧（爾時……悉皆是空）

文本	內文
德格木刻本	དེའི་ཆེ་བཙམ་ལྷན་འདས་ཟབ་མོ་སྤང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཆོས་ཀྱི་

²⁷ 參見：高麗版大藏經 K.No.1667，《般若心經譯注集成》，頁9；《普遍智藏般若波羅蜜多心經》：「與大比丘眾滿百千人，菩薩摩訶薩七萬七千人俱，」（CBETA, T08, no. 252, p. 849a7-9）。

²⁸ 參見：《大乘無量壽經》：「如是我聞。一時薄伽梵。在舍衛國祇樹給孤獨園。與大苾芻僧。千二百五十人大菩薩摩訶薩眾。」(CBETA, T19, no. 936, p. 82a5-7)，「《འཕགས་པ་ཆེ་དང་ཡེ་ཤེས་དཔག་ཏུ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདྲ་འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན། བཙམ་ལྷན་འདས་མཉན་དུ་ཡོད་པ་ན་རྗེ་ཏའི་ཆོས་མགོན་མེད་ཟས་བྱུན་གྱི་ཀུན་དགའ་ར་བ་ན། དགོ་སྒྲོང་བརྒྱ་ཕྱག་ཕྱེད་དང་བརྒྱ་གསུམ་གྱི་དགོ་སྒྲོང་གི་དགོ་འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་རབ་ཏུ་མང་པོ་དང་ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞུགས་སོ། །」（德格版《甘珠爾》：通帙 91, Ba, 211b.）；《大乘百福相經》：「如是我聞：一時佛在舍衛國普妙宮中，坐寶莊嚴師子之座，與大比丘僧千二百五十人俱，菩薩摩訶薩無央數眾，」（CBETA, T16, no. 661, p. 328c14-16），《འཕགས་པ་བཤམ་དཔལ་གྱིས་རྒྱས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདྲ་འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན། བཙམ་ལྷན་འདས་མཉན་དུ་ཡོད་པའི་ཀུན་ནས་མཛོས་པའི་ཁང་པ་ན། དགོ་སྒྲོང་བརྒྱ་ཕྱག་ཕྱེད་དང་བརྒྱ་གསུམ་གྱི་དགོ་སྒྲོང་གི་དགོ་འདུན་ཆེན་པོ་དང་། དཔག་ཏུ་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་དང་།」（德格版《甘珠爾》：通帙 60, Ma, 1b.）。

	ནམ་གངས་ཀྱི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྟོམས་པར་ཞུགས་སོ། །ཡང་དེའི་ ཆོ་བུང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་ རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ སྤྱོད་པ་ཉིད་ལ་ནམ་པར་བཟླ་ཞིང་། སྤང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ལ་ ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་སྤྱོད་པར་ནམ་པར་བཟླའོ། །
法藏寫本	དེ་ནས་བཙམ་ལྟན་འདས། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པར་མངོན་ བའི། ཟབ་མོ་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་འཇུག་སྟེ། ཡང་དེ་ནས་བྱང་ ཚུབ་སེམས་དཔའ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ། ཤེས་རབ་སྟེ་ པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོར་སྤྱོད་པ་འི་ཆོ། །ནམ་པར་བཟླས་ན་ ལྔ་སྤང་དེ་དག་སྤྱོད་པར་མངོན་པར་མཐོང་བོ། །
英藏寫本	དེའི་ཆོ་བཙམ་ལྟན་འདས། ཆོས་ཀྱི་ནམ་གངས་ཟབ་མོ་སྤྱང་བ་ ཞེས་བྱ་བའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྟོམས་པར་ཞུགས་སོ། །ཡང་དེའི་ ཆོ་བུང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་ རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཟབ་མོ་སྤྱོད་པ་ ཉིད་ལ་ནམ་པར་བཟླ་ཞིང་། སྤང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ལ་ཡང་རང་ བཞིན་གྱིས་སྤྱོད་པར་ནམ་པར་བཟླའོ། །
協噶爾版寫 本	དེའི་ཆོ་བཙམ་ལྟན་འདས། ཟབ་མོའི་ཆོས་ཀྱི་ནམ་གངས་སྤྱང་བ་ ཞེས་བྱ་བའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྟོམས་པར་ཞུགས་སོ། །ཡང་དེའི་ ཆོ་བུང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་ རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ སྤྱོད་པ་འདྲེ་ཉིད་ལ་ནམ་པར་རྟོག་ཅིང་སྤང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ལ་ རང་བཞིན་གྱིས་སྤྱོད་པར་ཟླའོ། །
龍藏經寫本	དེའི་ཆོ་བཙམ་ལྟན་འདས་ཟབ་མོ་སྤྱང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཆོས་ཀྱི་ །ནམ་གངས་ཀྱི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྟོམས་པར་བཞུགས་སོ། །ཡང་ དེའི་ཆོ་བུང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་

	ཐུན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱོད་པ་ཉིད་ལ་རྣམ་པར་རྟོ་ཁིང་། ལུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ལ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་སྤོང་པར་རྣམ་པར་རྟོའོ། །
朵宮版寫本	དེའི་ཆོ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཁབ་མོའི་ཆོས་ཀྱི་རྣམ་གངས་སྤྱང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཉིད་དེ་འཛིན་ལ་སྟོམས་པར་ཞུགས་སོ། །ཡང་དེའི་ཆོ་བྱང་རྒྱལ་ལོ་མས་དཔལ་ལོ་མས་དཔལ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་ཐུན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱོད་པར་རྣམ་པར་བརྟ་སྟེ། ལུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ལ་དེ་དག་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་སྤོང་པར་རྣམ་པར་བརྟའོ། །
法成漢譯本	爾時世尊等入甚深明了三摩地法之異門。復於爾時，觀自在菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，觀察照見五蘊體性，悉皆是空。
簡要對比結果： 此段各版文本均有較多不同處，也是藏文《心經》主要的一段經文，就重點而言應有三處可說明如下： 1. 「甚深明了三摩地法之異門」： 屬於西部系統版本的協噶爾版、朵宮版寫本內容一致，記有：「謂甚深的法之異門明了（zab mo'i chos kyi rnam grangs snang ba zhes bya ba）」，可解讀為具有屬格關係。與此相反屬於東部系統版本的龍藏版、德格版為：「謂甚深明了的法之異門（zab mo snang ba zhes bya ba'i chos kyi rnam grangs）」，該句未見上述的屬格用語。若將「甚深」與「明了」兩個術語之間的關係判定為屬格、或者理解為具有從屬關係的屬格，勢必將影響所詮釋的內容。 《卓尼·扎巴謝珠尊者文集》將該處的「甚深」理解為境之空	

性，「明了」理解為有境之證悟，以主體有境與客體境的相對性詮釋在這裡的「世尊等入」之三摩地²⁹。

2. 「行深般若波羅蜜多時」：

其中「行深」二字，東部系統版本及西部的協噶爾版、朵宮版均為同位語的「甚深行為（zab mo spyod pa）」作名詞解，唯獨法藏本的格式為作格的「行甚深（zab mor spyod pa）」，作動詞解。

3. 「觀察照見五蘊體性，悉皆是空」：

同樣屬於西部系統版本的協噶爾版與朵宮版記述不同。協噶爾版為「觀照五蘊自性（rang bzhin）悉皆是空」；朵宮版為「觀照五蘊體性（ngo bo nyid）悉皆是空」；英藏寫本及東部系統皆為「自性（rang bzhin）」，顯示一致；法藏寫本只記有「空（stong pa）」，顯然與其他版本不同。

「體性空（ngo bo nyid kyi stong pa）」、「體性空性（ngo bo nyid kyi stong pa nyid）」；「自性空（rang bzhin gyis stong pa）」、「自性空性（rang bzhin gyis stong pa nyid）」這些重要術語，為漢藏佛典常用的術語。但相較而言「自性」無論在漢譯或是在藏譯，出現的頻率遠遠多於「體性」一詞，例如：鳩摩羅什翻譯的《摩訶般若波羅蜜經》，玄奘所翻譯的《大般

²⁹ 「ཟབ་མོན་ལྷུ་གྱི་ཁྱད་པར་ཏེ་སྤྲོད་པ་ཉིད་ཡིན་ལ། ལྷང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ནི་ལྷུ་ཅན་གྱི་ཁྱད་པར་སྟེ། དེ་ལྟ་བུའི་ཟབ་མོན་ཏེ་ཁས་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་དེ་ལ་སྟོམས་པར་ཞུགས་པ་སྟེ་མཉམ་པར་བཞག་པའོ། །」《卓尼·扎巴謝珠尊者文集》vol.6，頁 296。

若波羅蜜多經》等大部經典皆使用「自性」；少數如菩提流志的《大寶積經》則使用「體性」一詞。³⁰

另外就藏譯本而言包含近代刊刻的拉薩版等混合或西部系統版本通用「體性」一詞，而東部系統版本則明顯以「自性」為主。然而也有一些例外，在同一個部類的不同段落「體性」與「自性」也有混用的情況。³¹

³⁰ 《摩訶般若波羅蜜經》卷 7〈26 無生品〉：「須菩提言：『色是不生法，自性空不欲令生；受想行識是不生法，自性空不欲令生。乃至阿耨多羅三藐三菩提是不生法，自性空不欲令生。』」(CBETA, T08, no. 223, p. 271c20-24)；《大般若波羅蜜多經》卷 4：「舍利子！菩薩自性空，菩薩名空。所以者何？色自性空，不由空故。色空非色，色不離空，空不離色，色即是空，空即是色。受、想、行、識自性空，不由空故。」(CBETA, T05, no. 220a, p. 17c1-4)；《大寶積經》卷 73〈25 界差別品〉：「彼後識、後識體性空，緣、緣體性空，業、業體性空，死、死體性空，初識、初識體性空，受、受體性空，世間、世間體性空，涅槃、涅槃體性空，起、起體性空，壞、壞體性空。」(CBETA, T11, no. 310, p. 417c19-23)。

³¹ 例：《འཕགས་པ་བཙམ་ཐུན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྟུ་བྱིན་པའི་སྤྱོད་པོ་གཏེན་ཀྱིས་སྤྱོད་པ》（體性空）ར་རྣམ་པར་བཟུང་།」（拉薩版《甘珠爾》：通帙 34, Ka, 259b3.）；《ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྟུ་བྱིན་པ་སྤྱོད་ཐག་བརྒྱུ་པ་ཆེན་མོ་འཕགས་པ་བཙམ་ཐུན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྟུ་བྱིན་པའི་སྤྱོད་པོ་གཏེན་ཀྱིས་སྤྱོད་པ》（自性空）སྤྱོད་པ་བཟུང་།ཀྱིས་སྤྱོད་པ》（自性空）གང་ཡིན་པ་དེ་ལ་སྤྱོད་པ་བྱེད་ཅིང་འཇིག་པ་བྱེད་དོ། གང་ལ་སྤྱོད་པ་བྱེད་ཅིང་འཇིག་པ་བྱེད་པ་དེ་ལ་གནས་པ་ལས་གཞན་ཏེ་འགྲུ་པ་མེད་དོ།」（德格版《甘珠爾》：通帙 17, Nga, 122b.）；《ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྟུ་བྱིན་པ་སྤྱོད་ཐག་བརྒྱུ་པ་ཆེན་མོ་འཕགས་པ་བཙམ་ཐུན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྟུ་བྱིན་པའི་སྤྱོད་པོ་གཏེན་ཀྱིས་སྤྱོད་པ》（體性空）ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་འདི་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྤྱོད་པ་ཉིད་དོ།」（德格版《甘珠爾》：通帙 25, A, 337b.）。

目前可查閱的八本《心經》漢譯本中，鳩摩羅什、玄奘、般若共利言三譯本未見「自性」、「體性」二字；³² 法月、智慧輪、施護三譯本使用「自性」二字³³，法成及敦煌遺書使用「體性」或「體」字³⁴。

3.1 定義空性之一

3.1 定義空性之一（時具壽舍利子……無智無得，亦無不得）

文本	內文
德格木刻本	དེ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས། །ཚེ་དང་ཐུན་པ་ཤུ་རིའི་བྱས་བྱང་ རྒྱལ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་ གཟིགས་དཔང་ཕྱག་ལ་འདྲི་སྐད་ཅེས་སྤྲོས་སོ། །རིགས་ཀྱི་བྱའམ། རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ སྤྱོད་པ་སྤྱད་པར་འདྲོད་པ་དེས་ཇི་ལྟར་བསྐབ་པར་བྱ། དེ་སྐད་ ཅེས་སྤྲོས་པ་དང་། བྱང་རྒྱལ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་

³² 鳩摩羅什，《摩訶般若波羅蜜大明呪經》：「**照見五陰空**」(CBETA, T08, no. 250, p. 847c10-11)；玄奘，《般若波羅蜜多心經》：「**照見五蘊皆空**」(CBETA, T08, no. 251, p. 848c7-8)；般若共利言，《般若波羅蜜多心經》：「**照見五蘊皆空**」(CBETA, T08, no. 253, p. 849b29)。

³³ 法月，《普遍智藏般若波羅蜜多心經》：「**照見五蘊自性皆空**」(CBETA, T08, no. 252, p. 849a21)；智慧輪，《般若波羅蜜多心經》：「**照見五蘊自性皆空**」(CBETA, T08, no. 254, p. 850a14)；施護，《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》：「**觀見五蘊自性皆空**」(CBETA, T08, no. 257, p. 852b12-13)。

³⁴ 法成，《般若波羅蜜多心經》：「**觀察照見五蘊體性悉皆是空**」(CBETA, T08, no. 255, p. 850b27)；敦煌遺書，伯 3919 號（頁 19）、北海 77 號（頁 25）：「**照見五蘊體空**」，《般若心經譯注集成》。

	འཕགས་པ་སྐྱུན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་གིས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤ་ ར་ད་ཉིའི་བྱ་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །
法藏寫本	དེའི་བྱས་ན་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤ་རིའི་བྱ། །སངས་རྒྱས་ཕྱིན་ལྡན་ ཀྱིས། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྐྱུན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་ཕྱག་ ལ་གསོལ་བ། །རིགས་ཀྱི་བྱ་འམ་རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་དག། །ཤེས་རབ་ སྒྲི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྦྱོད་པར་འདོད་པ་འི་ཚེ། །ཇི་ལྟར་ བསྐབ་པར་བཞུ། །འདི་སྐད་གསོལ་བ་དང། །བྱང་ཆུབ་སེམས་ དཔའ་སྐྱུན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་སྒྲས་སོ། །
英藏寫本	དེ་ནས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤ་རིའི་བྱ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས་བྱང་ ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྐྱུན་རས་ གཟིགས་ཀྱི་དབང་ཕྱག་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །རིགས་ཀྱི་བྱ་ གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྦྱོད་པ་སྦྱོད་ པར་འདོད་པ་དེས་ཇི་ལྟར་བསྐབ་པར་བྱ། དེ་སྐད་ཅེས་སྒྲས་པ་ དང། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་ སྐྱུན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་ཕྱག་གིས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤ་རིའི་བྱ་ ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །
協噶爾版寫 本	དེ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤ་ར་ད་ཉིའི་བྱས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྐྱུན་ རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །རིགས་ཀྱི་བྱ་ གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྦྱོད་པ་སྦྱོད་ པར་འདོད་པ་དེས་ཇི་ལྟར་བསྐབ་པར་བྱ། །དེ་སྐད་ཅེས་སྒྲས་པ་ དང། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་ སྐྱུན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་གིས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤ་རིའི་བྱ་པ་ འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །
龍藏經寫本	དེ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས། །ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤ་རིའི་བྱས་བྱང་

	རྒྱལ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྐུན་རས་ གཟིགས་དབང་ཕྱག་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །<u>རིགས་ཀྱི་བྱ་གང་</u> ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་<u>སྦྱོད་པ་སྦྱོད་པར་</u> <u>འདོད་པ་</u>དེས་ཇི་ཉར་བསྐབ་པར་བྱ། དེ་སྐད་ཅེས་སྒྲས་པ་དང་། རྒྱལ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྐུན་ རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་གིས་ཆོ་དང་ལྡན་པ་<u>ཤ་རིའི་བྱ་</u>ལ་འདི་ སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །
朵宮版寫本	དེ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་མཐུས་ཆོ་དང་ལྡན་པ་<u>ཤ་ར་དུ་</u>ཉིའི་བྱས། རྒྱལ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྐུན་ རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །<u>རིགས་ཀྱི་བྱ་</u> གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་<u>སྦྱོད་པ་སྦྱོད་</u> <u>པར་འདོད་པ་</u>དེས་ཇི་ཉར་བསྐབ་པར་བྱ། དེ་སྐད་ཅེས་སྒྲས་པ་ དང་། རྒྱལ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་ སྐུན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་གིས། ཆོ་དང་ལྡན་པ་<u>ཤ་རིའི་བྱ་</u> ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲས་སོ། །
法成漢譯本	時具壽舍利子承佛威力，白聖者觀自在菩薩摩 訶薩曰：「若善男子欲修行甚深般若波羅蜜多 者，彼當云何修學？」作是語已，觀自在菩薩 摩訶薩答具壽舍利子言：
簡要對比結果： 該段及下一段（3.2）屬於凡夫「資糧道」、「加行道」內容。 主要有一處可提出討論，即英藏寫本與東部系統版本使用的 「spyod pa spyad pa」，及西部系統版本所使用的「spyad pa spyod pa」，該處對應法成漢譯本出現的「欲修行甚深般若波 羅蜜多者」中的「欲修行」。	

現在已無法得知當初法成漢譯時所參照的版本，但在藏文「spyod pa」與「spyad pa」這兩個詞同時在詞性上有名詞及動詞的兩種用法，另外在動詞的時態上「spyod pa」為現在式，但「spyad pa」在時態上既有未來也有過去式的兩種用法。³⁵在文獻資料上，「spyod pa」有「byang chub sems dpa'i spyod pa（菩薩的行為）」、「rgyal sras kyi spyod pa（佛子的行為）」等常見的名詞式用法，也有「byang chub la spyod pa（修習菩提、修行菩提）」等動詞式的用法。作為另一個詞「spyad pa」，同樣具有上述名、動詞及兩者混用的情況。這種現象在經典中不勝枚舉，部分可參考下方注腳例句。³⁶

³⁵ 「**སྦྱོད་པ་**」：1.[ཐ་དང་པ། སྦྱད་པ། སྦྱོད། 1] འཇག་པའམ་བྱེད་པ། 行，做，運用，進行，佛書譯為修習、舉行；**བྱ་བ་ངན་པ་དྲོམ་ནས་བཟང་པོ་འབའ་ཞིག་སྦྱོད་པ།** 戒除壞事，專做好事。**ཐབས་ཤེས་བྱང་འབྲེལ་དུ་སྦྱོད་པ།** 把策略和智慧結合起來運用。2] ཉམས་སུ་སྦྱང་བའམ་བེད་སྦྱོད་པ། 享受，受用，利用；**འཚོ་ཆས་ལ་ལོངས་སུ་སྦྱོད་པ།** 使用生活物資。**བེད་སྦྱོད་པ།** 利用。用之不竭。**སྦྱད་ན་ཟད་མཐའ་མེད་པ།** 取之於民，用之於民。**2. 1] ལས་སམ་བྱ་བ།** 名詞。行為，舉動，舉止。佛書譯為行或所作；**ཞི་བའི་སྦྱོད་པ།** 溫和的行為。**དག་པོའི་སྦྱོད་པ།** 高尚的行為。**ཡ་རབས་ཀྱི་སྦྱོད་པ།** 高尚的行為。**སྦྱོད་པ་ངན་པ།** 壞行為。**2] སྐར་ཁྱིམ་ཡུལ་ལ་གཟའ་རྒྱམས་ཀྱིས་ལོངས་སུ་སྦྱོད་པ།** 運行。日、月和行星在宮宿中（天球上）的運行。《藏漢大辭典》，頁1683；「**སྦྱད་པ་**」：1.**སྦྱོད་པའི་འདས་པ་དང་མ་འོངས་པ།** 2.**བཟུང་སྦྱོད་ལམ།** 名詞。行為，舉止。《藏漢大辭典》，頁1671。

³⁶ 例：1. 《**ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པ་སྦྱང་པའི་གྲ་ལ་པ།**》：「དེའི་ཚེ་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་རྒྱམ་པ་འདི་ལྟ་བུའི་ཤེས་རབ་དང་ཐུན་པར་གྱུར་ཏེ། འདི་ལྟར་བྱིན་པ་ནི་དགེ་བཤོ། ཞི་བ་ནི་དགེ་བཤོ། ལྷུ་བ་ནི་དགེ་བཤོ། རྩོམ་པ་ནི་དགེ་བཤོ། བདན་པ་ནི་དགེ་བཤོ། བག་བྱེད་པ་ནི་དགེ་བཤོ། བམས་པ་ནི་དགེ་བཤོ། སྦྱིང་རྩེ་ནི་དགེ་བཤོ། **ཚངས་པར་སྦྱོད་པ་སྦྱང་བ་(修行梵行)**་ནི་དགེ་བཤོ། སྦྱོག་ཆགས་སུ་གྱུར་པ་ཐམས་ཅད་ལ་མི་འཚོ་བ་འདི་ནི་དགེ་བཤོ། ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་གྱུར་ཏེ།」(德格版《甘珠爾》：通帙26,Ka,6b.)、

漢譯本中較特殊的表述有三種，分別是般若共利言譯本中的「欲學甚深般若波羅蜜多行者」；智慧輪的「有欲學甚深般若

《大般若波羅蜜多經(第 401 卷-第 600 卷)》卷 401〈1 緣起品〉：「復有勝慧欸爾現前，咸作是思：「布施、調伏、安忍、勇進、寂靜、諦觀，遠離放逸，**修行梵行**，於諸有情慈、悲、喜、捨，不相擾惱，豈不善哉！」(CBETA, T07, no. 220c, p. 2b12-15)； 2.《大般若波羅蜜多經(第 1 卷-第 200 卷)》卷 3〈2 學觀品〉：「復次，舍利子！若菩薩摩訶薩**修行般若波羅蜜多**，能如實知如是布施得大果報。」(CBETA, T05, no. 220a, p. 14a8-9)； 3.《**སངས་རྒྱལ་པལ་པོ་ཆེ་ཞེས་བྱ་བ་ཤིན་ཏུ་རྒྱས་པ་ཆེན་པོའི་མདྲོ་ཆུབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** (菩薩的行為)》**ཐོད་དྲོ་། དགེ་བའི་ཤེས་གཞིན་ཐམས་ཅད་དགའ་བར་བྱ་བ་ལ་གནས་ཤིང་ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** (菩薩的行為)》**ཐོད་དྲོ་། དགེ་བའི་ཆ་བ་རབ་ཏུ་བསྐྱེས་པ་ལ་གནས་ཤིང་ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** (菩薩的行為)》**ཐོད་དྲོ་། སངས་རྒྱལ་ཞིང་ཡོངས་སུ་དག་པར་བྱ་བ་ལ་གནས་ཤིང་ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** (菩薩的行為)》**ཐོད་དྲོ་། སངས་རྒྱལ་ཞིང་ཡོངས་སུ་དག་པར་བྱ་བ་ལ་གནས་ཤིང་ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** (菩薩的行為)》(德格版《甘珠爾》：通帙 37, Ga, 164a.)； 4.《**སངས་རྒྱལ་པལ་པོ་ཆེ་ཞེས་བྱ་བ་ཤིན་ཏུ་རྒྱས་པ་ཆེན་པོའི་མདྲོ་ཆུབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** (菩薩的行為)》**ཡོངས་སུ་བཅལ་བ་དང་། ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་ཡུལ་ཡོངས་སུ་བཅལ་བ་དང་། ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་འབྲུབ་པ་རྣམ་པར་དག་པ་ཡོངས་སུ་བཅལ་བ་དང་།** (德格版《甘珠爾》：通帙 37, Ga, 325a.)； 5.《**ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པ་ལྟོང་ཕྱག་བརྒྱུ་པ་** 大般若波羅蜜多經(第 351-389 卷)》：「**ཇི་ལྟར་དག་བཅོམ་པ་ཉིད་ལ་སྤྱོད་པ་ལ་དགོངས་པ་མཛད། ཇི་ལྟར་རང་ཐབ་སེམས་ལ་སྤྱོད་པ་ལ་དགོངས་པ་མཛད། ཇི་ལྟར་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་སྤྱོད་པ་ལ་དགོངས་པ་མཛད། ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སྤྱོད་པ་ལ་དགོངས་པ་མཛད།** (德格版《甘珠爾》：通帙 24, Da, 87b.)； 6.《**འཕགས་གསུམ་སངས་རྒྱལ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཡུལ་ལ་འཇུག་པའི་ཡེ་ཤེས་སྣང་བའི་བྱ་བ་ཤེས་པ་ཆེན་པོའི་མདྲོ་ཆུབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** 佛說大乘入諸佛境界智光明莊嚴經》：「**འཇུག་དཔལ་དེ་བཞིན་ཏུ་ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་ཐམས་ཅད་། ཐབ་སེམས་ཅན་རྣམས་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དེ་ལ་གཞིས་སུ་མེད་དེ་གཞིས་སུ་བྱ་མེད་པ་དེ་ལྟར་སྤྱོད་ན་ཐབ་སེམས་དཔལ་འབྱོར་པ་** (菩薩的行為)》**ཐོད་པ་ཡིན་ནོ།** (德格版《甘珠爾》：通帙 47, Ga, 298b.)。

波羅蜜多行」；以及施護的「樂欲修學此甚深般若波羅蜜多法門者」³⁷。不難看出漢譯本的譯句與上述藏文「spyod pa spyad pa」或「spyad pa spyod pa」有著同樣的意思。

3.2 定義空性之二

3.2 定義空性之二（時具壽舍利子……無智無得，亦無不得）	
文本	內文
德格木刻本	ཤུ་རིེ་བྱ་རིགས་ཀྱི་བྱུང་མ། རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྦྱོང་བ་སྦྱང་པར་འདོད་པ་དེས་འདི་ ལྷན་རྒྱུ་པར་བཟྭ་བར་བྱ་སྟེ། སྤང་བོ་ཐུ་བོ་དེ་དག་ཀྱང་རང་ བཞིན་གྱིས་སྦྱོང་པར་རྒྱུ་པར་ཡང་དག་པར་རྒྱུ་སྟེ། བཟྭ་ལོ། གཟུགས་སྦྱོང་བའོ། སྦྱོང་བ་ཉིད་གཟུགས་སོ། གཟུགས་ ལས་སྦྱོང་བ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན། སྦྱོང་བ་ཉིད་ལས་ཀྱང་གཟུགས་ གཞན་མ་ཡིན་ནོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཆོར་བ་དང་། འདུ་ཤེས་དང་། འདྲ་བྱེད་དང་། རྒྱུ་པར་ཤེས་པ་རྒྱུ་པར་སྦྱོང་བའོ། །
法藏寫本	ཆོ་དང་ཐུན་པ། ཤུ་རིེ་བྱ་ རིགས་ཀྱི་བྱ་ལམ་རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་ དག། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྦྱོང་འདོད་པའི་ ཆོ། རྒྱུ་པར་བཟྭ་ན་ཐུ་སྤང་དེ་དག་དོ་བོ་ཉིད་གྱིས་སྦྱོང་པར་ མཛོན་པར་མཐོང་ངོ། རྒྱག་བསྐྱལ་ཐམས་ཅད་ལ་འདས་

³⁷ 般若共利言，《般若波羅蜜多心經》：「善男子！若有欲學甚深般若波羅蜜多行者，云何修行？」(CBETA, T08, no. 253, p. 849c2-3)；智慧輪，《般若波羅蜜多心經》：「聖者！若有欲學甚深般若波羅蜜多行，云何修行？」(CBETA, T08, no. 254, p. 850a16-17)；施護，《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》：「若善男子、善女人，樂欲修學此甚深般若波羅蜜多法門者」(CBETA, T08, no. 257, p. 852b18-19)。

	ཏྲི། འདི་ནི་ཤ་རི་འི་བྱ་གཟུགས་སྟོང་པ་ཉིད་དེ། སྟོང་པ་ཉིད་ ཀྱང་གཟུགས། གཟུགས་དང་སྟོང་པ་ཉིད་ཐ་དད་པ་ཡང་མ་ ཡིན། གཟུགས་དང་ཡང་ཐ་མྱེ་དད་དོ། གསལ་གཟུགས་པ་དེ་ སྟོང་པ་ཉིད། གསལ་སྟོང་པ་ཉིད་པ་དེ་གཟུགས་ཏྲི། ཏྲི་བཞིན་དུ་ ཚཱ་བ་དང་འདྲ་ཤེས་དང། འདྲ་བྱེད་དང་རྣམ་པར་ཤེས་པའོ། །
英藏寫本	ཤ་རིའི་བྱ་རིགས་ཀྱི་བྱའམ། རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྟོང་པར་འདོད་པས་དེས་འདི་ལྟར་ བརྟགས་པར་བྱ་སྟེ། སྤང་བོ་ལྔ་བོ་དེ་དག་ཀྱང་རང་བཞིན་གྱིས་ སྟོང་པར་བལྟའོ། གཟུགས་སྟོང་པའོ། སྟོང་པ་ཉིད་གཟུགས་ སོ། གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན། སྟོང་པ་ཉིད་ལས་ ཀྱང་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། ཏྲི་བཞིན་དུ་ཚཱ་བ་དང། འདྲ་ ཤེས་དང། འདྲ་བྱེད་དང། རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་སྟོང་པའོ། །
協噶爾版寫本	ཤ་རིའི་བྱ་རིགས་ཀྱི་བྱའམ། རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྟོང་དང། སྟོང་པར་འདོད་པ་དེས། སྤང་བོ་ལྔ་བོ་དེ་དག་ཏྲི་བོ་ཉིད་གྱིས་སྟོང་པར་ཡང་དག་པར་རྒྱས། སྤྲུལ་མཐོང་བ་དེ་ལྟར་བལྟ་བར་བྱ་སྟེ། གཟུགས་སྟོང་པའོ། སྟོང་པ་ ཉིད་གཟུགས་སོ། གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། སྟོང་པ་ཉིད་ལས་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། ཏྲི་བཞིན་དུ་ཚཱ་བ་ དང། འདྲ་ཤེས་དང། འདྲ་བྱེད་རྣམས་དང། རྣམ་པར་ཤེས་པ་ རྣམས་སྟོང་པའོ། །
龍藏經寫本	ཤ་རིའི་བྱ་རིགས་ཀྱི་བྱའམ། རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྟོང་པ་སྟོང་པར་འདོད་པ་དེས་འདི་ ལྟར་རྣམ་པར་བལྟ་བར་བྱ་སྟེ། སྤང་བོ་ལྔ་བོ་དེ་དག་ཀྱང་རང་ བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་རྣམ་པར་ཡང་དག་པར་རྒྱས་སྤྲུལ་ བལྟའོ། གཟུགས་སྟོང་པའོ་སྟོང་པ་ཉིད་གཟུགས་སོ། གཟུགས་

	ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། སྟོང་པ་ཉིད་ལས་ཀྱང་ གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། རྟེན་བཞིན་དུ་ཚར་བ་དང་། འདུ་ཤེས་ དང་། འདུ་བྱེད་དང་། རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་སྟོང་པ་འོ། །
朵宮版寫本	གྲ་རིེ་བུ་རིགས་ཀྱི་བྱེད་མཁུ་རིགས་ཀྱི་བུ་མ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ ཀྱི་པ་རོལ་དུ་བྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྟོང་པ་སྟོང་པ་འདོད་པ་དེས། ཕུང་པོ་ལ་པོ་དེ་དག་རྟེན་གྱིས་སྟོང་པར་ཡང་དག་པར་རྟེན་ སྟེ་མཐོང་བ་དེ་ལྟར་བལྟ་བར་བྱ་བྱ། གཟུགས་སྟོང་པ་འོ། སྟོང་ པ་ཉིད་གཟུགས་སོ། གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན་ ནོ། སྟོང་པ་ཉིད་ལས་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། རྟེན་བཞིན་དུ་ ཚར་བ་དང་། འདུ་ཤེས་དང་། འདུ་བྱེད་རྣམས་དང་། རྣམ་པར་ ཤེས་པ་རྣམས་སྟོང་པ་འོ། །
法成漢譯本	「若善男子及善女人，欲修行甚深般若波羅蜜 多者，彼應如是觀察。五蘊體性皆空：色即是 空，空即是色；色不異空，空不異色。如是， 受想行識，亦復皆空。」
簡要對比結果： 此段同樣出現「spyod pa」、「spyad pa」、「rang bzhin gyi stong pa」及「ngo bo nyid kyi stong pa」，其含義與上段「3.1 定義空性之一」說明相同。 法藏寫本出現的不定代名詞「གག」字，屬於藏譯佛典譯經史的第一個階段用語，時間在贊普赤松德贊（755-797 在位）之前。 ³⁸該字在譯經第二階段（814 年）之後由「གང」字取代。 「色即是空」等經典四句³⁹，除法藏寫本在用詞、文法等方面	

³⁸ 參見：覺敦·仁欽札西，1536 年，《丁香帳—藏文古今詞語辨析》，頁 398。

有較多不同外，其他版本除了語句前後順序有所不同外，無論東部或西部版本，從年代最早的英藏寫本到近代的德格版內容幾乎一致，顯示藏文大藏經版本本身的傳承性。

3.3 定義空性之三

3.3 定義空性之三（時具壽舍利子……無智無得，亦無不得）

文本	內文
德格木刻本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་ཚས་ཐམས་ཅད་སྟོང་པ་ཉིད་དེ། མཚན་ཉིད་མེད་པ། མ་སྦྱེས་པ། མ་འགགས་པ། ཇི་མ་མེད་པ། ཇི་མ་དང་བྲལ་བ་མེད་པ། ཇི་བ་མེད་པ། གང་བ་མེད་པའོ། །
法藏寫本	ཤུ་རིའི་ཤུ་རིའི་བྱ་ཚས་ཐམས་ཅད། །སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་མ་སྦྱེ། །སྦྱེ་སྦྱེ་སྦྱེ་འགོག་སྦྱེ་གཅད་སྦྱེ་བཙོག་སྦྱེ་འཕེལ་སྦྱེ་འབྱ། །
英藏寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་བཞིན་དུ་ཚས་ཐམས་ཅད་སྟོང་པ་ཉིད་དེ། མཚན་ཉིད་མེད་པ། མ་སྦྱེས་པ། མ་འགགས་པ། ཇི་མ་མེད་པ། ཇི་མ་དང་བྲལ་བ་མེད་པ། ཇི་བ་མེད་པ། གང་བ་མེད་པའོ། །
協噶爾版寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་ཚས་ཐམས་ཅད་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་དང་། མ་སྦྱེས་པ་དང་། མ་འགགས་པ་དང་། ཇི་མ་མེད་པ་དང་། ཇི་མ་དང་བྲལ་བ་དང་། ཇི་བ་མེད་པ་དང་། གང་བ་མེད་པའོ། །
龍藏經寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་ཚས་ཐམས་ཅད་སྟོང་པ་ཉིད་དེ། མཚན་ཉིད་མེད་པ། མ་སྦྱེས་པ། མ་འགགས་པ། ཇི་མ་མེད་པ། ཇི་མ་དང་བྲལ་བ་མེད་པ། ཇི་བ་མེད་པ། གང་བ་མེད་པའོ། །
朵宮版寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་ཚས་ཐམས་ཅད་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། མཚན་ཉིད་

³⁹ 傳統上在藏文文獻將此四句稱為「ཟབ་མོ་བཞི་སྟོན་（甚深四合句）」，《卓尼·扎巴謝珠尊者文集》vol.6，頁298。

	མེད་པ་ཉིད་དང་། མ་སྐྱེས་པ་དང་། མ་འགགས་པ་དང་། ཇི་མ་མེད་པ་ དང་། ཇི་མ་དང་བྱུང་པ་དང་། ཇི་བ་མེད་པ་དང་། གང་བ་མེད་པའོ། །
法成漢譯本	是故，舍利子！一切法空性、無相、無生、無滅、 無垢、離垢、無減、無增。
簡要對比結果： 該段屬於「五道之聖者」位內容，法藏寫本中出現的「myi」等藏文否定詞下加「ya」字母現象，對此《丁香帳—藏文古今詞語辨析》認為「應屬於某些譯者自身方言的影響所至」⁴⁰，但實質上822年唐蕃之間在拉薩所立的「唐蕃會盟碑」⁴¹，以及諸多敦煌藏文文獻常見這種拼寫，可視為古藏文的書寫形式。 再者依照無垢友之《心經》釋《聖般若波羅蜜多心經廣說》，記有「八種相（nam pa brgyad po）」⁴²；以及智友的《聖般若波羅蜜多心經解說》，記有「甚深八相（zab mo nam pa brgyad）」⁴³；另外藏文文集中卓尼·扎巴謝珠（Co ne Grags pa bshad sgrub, 1675-1748）等藏文《心經》注釋，內容多用「甚深八性（zab mo khyad par brgyad ldan）」或「三解脫門（nam thar sgo gsum）」進行詮釋。 其中「甚深八性」即正文中的「一切法 1.空性、2.無相、3.無生、	

⁴⁰ 「ཡང་། ཟུང་ཟུན་སྟགས་ཡ་བཏགས་པ་དང་། རལ་གྱི་སྟགས་ནི་མ་རྩ་བ་ལ་ཅིག་གིས་ཡུལ་སྐད་ལ་
ཤོར་བར་གྲགས་པ་ཡིན་ནོ། །」覺敦·仁欽札西，1536 年，《丁香帳—藏文古今詞
語辨析》，頁 398。

⁴¹ 如該頁「西面」序號 7、8 處，石泰安等，1992 年，《國外藏學研究譯文集》，頁 25。

⁴² 《聖般若波羅蜜多心經廣說》，中華藏·丹珠爾（對勘本）：56,1513。

⁴³ 《聖般若波羅蜜多心經解說》，中華藏·丹珠爾（對勘本）：56,1622。

4.無滅、5.無垢、6.離垢、7.無減、8.無增」共八項；

「三解脫門（*rnam thar sgo gsum*）」是將「甚深八性」中的第一項「1.空性」歸類為「空」，將中間五項「2.無相、3.無生、4.無滅、5.無垢、6.離垢」歸類為「無相」，將最後二項「7.無減、8.無增」歸類為「無願」。⁴⁴

此段主要差異在於東部系統版本為「*chos thams cad stong pa nyid de*」與西部系統版本的「*chos thams cad stong pa nyid dang*」。雖然東部使用的帶餘詞「*de*」與西部所使用的連接詞「*dang*」，這兩個虛字雖有所不同，但上述「甚深八性」之八項內容依然可以進行判讀。

至於漢譯本，七部譯本中唯獨法成漢譯本與藏文一致，其內容同樣可分為八項。其餘六本與玄奘本大同小異，如：「玄奘：諸法空相（智慧輪：是諸法性相空；施護：此一切法如是空相）」⁴⁵，也就是將「空」及「相」二字理解為一體，分七項內容。本段注腳引用的 CBETA 資料所使用的逗、頓號等標點符號，易造成誤解應有檢討之處⁴⁶。

⁴⁴ 參見：《卓尼·扎巴謝珠尊者文集》vol.6，頁 300-302。

⁴⁵ 玄奘，《般若波羅蜜多心經》：「舍利子！**是諸法空相**，不生不滅，不垢不淨，不增不減。」(CBETA, T08, no. 251, p. 848c10-11)；智慧輪，《般若波羅蜜多心經》：「舍利子！**是諸法性相空**，不生不滅、不垢不淨、不減不增。」(CBETA, T08, no. 254, p. 850a22-24)；施護：《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》：「舍利子！**此一切法如是空相**，無所生無所滅，無垢染無清淨，無增長無損減。」(CBETA, T08, no. 257, p. 852b22-24)。

⁴⁶ 廖本聖研究也認為藏譯廣本與漢譯略本在此處內文並不相同，針對該段他在論文中提到：「是諸法空相、不生、不滅、不垢、不淨、不增、不減」，

3.4 定義空性之四

3.4 定義空性之四（時具壽舍利子……無智無得，亦無不得）

文本	內文
德格木刻本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྷ་བས་ན་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་གཟུགས་མེད། ཚྲ་བ་མེད། འདུ་ཤེས་མེད། འདུ་བྱེད་རྣམས་མེད། རྣམ་པར་ཤེས་པ་མེད། མིག་མེད། རྣ་བ་མེད། ལྷ་མེད། ལྷེ་མེད། ལུས་མེད། ཡིད་མེད། གཟུགས་མེད། སྒྲ་ མེད། ཇི་མེད། རོ་མེད། རེག་བྱ་མེད། ཚེས་མེད་དོ། མིག་གི་ཁམས་མེད་ པ་ནས་ཡིད་གྱི་ཁམས་མེད་ཡིད་གྱི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་གྱི་བར་དུ་ ཡང་མེད་དོ། ཁ་རིག་པ་མེད། མ་རིག་པ་ཟད་པ་མེད་པ་ནས་ཆ་ཤི་ མེད། ཆ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ། ལྷུག་བསྐལ་བ་དང་། ལྷུག་ འབྱུང་བ་དང་། འགྲོག་པ་དང་། ལམ་མེད། ཡེ་ཤེས་མེད། ཐོབ་པ་མེད། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མེད་དོ། །
法藏寫本	དེ་ལྷ་བས་ན། ཤུ་རིའི་བྱ་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་གཟུགས་གྱང་མེད་ཚྲ་བ་

在廣本中作「一切法是空性、無相、不生、不滅、不垢、不淨、不減、不增的」。略、廣二本在說明一切法的特徵時所使用的語詞，除了順序稍有差異——如略本的「不增、不減」與廣本的「不滅、不增」——之外；語詞的數目亦不相同——略本為七個，廣本為八個，其中的差別在於略本將梵文的 *sūnyatālakṣaṇa* 解讀為 *sūnyatā*「空性」與 *lakṣaṇa*「相」的屬格依主釋（梵 *tat- puruṣa* 稟；或稱「格限定複合詞」）——「空〔性的〕相」，而後者則將之視為 *sūnyatā*「空性」與 *alakṣaṇa*「無相」二個語詞。若依照現存七家印度學者的注釋來看，則均是以「八個語詞」（藏 *tshig rnam-pa brgyad*）來說明「諸法」（或「一切法」）的。廖本聖，1997，〈蓮花戒《般若波羅蜜多心經釋》之譯注研究〉，頁 93；另外在梵文《心經》「渡辺校訂本」中，也認為該處過去雖有數種判讀法，但他採用「空性（空であり）」與「無相（特質がなく）」以兩個術語來進行解讀，渡辺章悟，2009 年，『般若心經』〈テキスト・思想・文化〉附錄頁 29。

	ཡང་མྱོད། །འདུ་ཤེས་གྲང་མྱོད། །འདུ་བྱེད་གྲང་མྱོད། རྣམ་པར་ཤེས་ བ་ཡང་མྱོད། མྱིག་དང་རྣ་བ་དང་སྣ་དང་ཆེ་དང་ལུས་དང་ཡིད་གྲང་ མྱོད། ལ་དོག་དང་སྒྲ་དང་དྲི་དང་རོ་དང་རེག་དང་ཚས་གྲང་མྱོད། མྱིག་གི་ཁམས་སྤྱ་ནས་ཡིད་ཀྱི་ཁམས་སྤྱ་མྱོད། རིག་བ་ཡང་མྱོད། མ་ རིག་བ་ཡང་མྱོད། མ་རིག་བ་ཟད་བ་ཡང་མྱོད་པས་ན། རྣ་ཤིང་ཤི་བ་ ཡང་མྱོད། རྣ་ཤིང་ཤི་བ་ཟད་བ་ཡང་མྱོད། སྤྱག་བཟུལ་དང་འདུས་བ་ དང། འགོག་བ་དང། ལམ་ཡང་མྱོད། ཤེས་བ་ཡང་མྱོད། ཐོབ་བ་ཡང་ མྱོད། མ་ཐོབ་བ་ཡང་མྱོད་པར།
英藏寫本	དེ་ལྟར་ན་སྟོང་བ་ཉིད་ནི་གཟུགས་མ་ཡིན། ཚཱ་བ་མ་ཡིན། འདུ་ཤེས་ མ་ཡིན། འདུ་བྱེད་མ་ཡིན། རྣམ་པར་ཤེས་བ་རྣམས་མ་ཡིན་ནོ། མྱིག་ མ་ཡིན། རྣ་བ་མ་ཡིན། སྣ་མ་ཡིན། ཆེ་མ་ཡིན། ལུས་མ་ཡིན། ཡིད་མ་ ཡིན། གཟུགས་མ་ཡིན། སྒྲ་མ་ཡིན། དྲི་མ་ཡིན། རོ་མ་ཡིན། རེག་བྱ་མ་ ཡིན། ཚས་མ་ཡིན། མྱིག་གི་ཁམས་མ་ཡིན་པ་ནས་ཡིད་ཀྱི་ཁམས་མ་ ཡིན། ཡིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་མ་ཡིན་ནོ། །མ་རིག་ བ་མ་ཡིན། རྣ་ཤི་མ་ཡིན། མ་རིག་བ་ཟད་བ་མ་ཡིན། རྣ་ཤི་ཟད་པའི་ བར་དུ་མ་ཡིན་ནོ། །སྤྱག་བཟུལ་བ་དང། གུན་འབྱུང་དང། འགོག་བ་ དང། ལམ་ཡང་མ་ཡིན་ནོ། །ཐོབ་བ་ཡང་མ་ཡིན་མ་ཐོབ་བ་ཡང་མ་ ཡིན་ནོ། །
協噶爾版寫本	ཤུ་རེའི་བྱ་དེ་ལྟར་ལས་ལྟར་ལ་ཉིད་ལ་གཟུགས་མེད་ཇི། ཚཱ་བ་མེད་ ཇི། །འདུ་ཤེས་མེད་ཇི། འདུ་བྱེད་རྣམས་མེད་དོ། རྣམ་པར་ཤེས་བ་མེད་ དོ། མིག་མེད་དོ། རྣ་བ་མེད་དོ། སྣ་མེད་དོ། ཆེ་མེད་དོ། ལུས་མེད་དོ། ཡིད་མེད་དོ། གཟུགས་མེད་དོ། སྒྲ་མེད་དོ། དྲི་མེད་དོ། རོ་མེད་དོ། རེག་ བྱ་མེད་དོ། ཚས་རྣམས་མེད་དོ། མིག་གི་ཁམས་མེད་ཅིང་། མིག་གི་ རྣམ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་མེད་པ་ནས། ཡིད་ཀྱི་ཁམས་མེད་ཅིང་། ཡིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་མེད་དོ། །མ་རིག་བ་མེད་

	ཅིང་། མ་རིག་པ་ཟད་པ་མེད་པ་ནས། ཁྱ་ཤི་མེད་ཅིང་། ཁྱ་ཤི་ཟད་པའི་ བར་དུ་མེད་དོ། ལྷག་བསྐལ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། འགྲོག་པ་ དང་། ལམ་རྒྱམས་མེད་དོ། ཤེས་པ་མེད་དོ། ཐོབ་པ་མེད་དོ། མ་ཐོབ་ པའང་མེད་དོ། །
龍藏經寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྷ་བས་ན་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་གཟུགས་མེད། ཚྲ་བ་ མེད། འདུ་ཤེས་མེད། འདུ་བྱེད་རྒྱམས་མེད། རྒྱལ་པར་ཤེས་པ་མེད། མིག་མེད། རྩ་བ་མེད། ལྷ་མེད། ལྷེ་མེད། ལུས་མེད། ཡིད་མེད། གཟུགས་ མེད། ལྷ་མེད། སྤི་མེད། རྩ་མེད། རིག་བྱ་མེད། ཚེས་མེད་དོ། མིག་གི་ ཁམས་མེད་པ་ནས་ཡིད་ཀྱི་ཁམས་མེད་ཡིད་ཀྱི་རྒྱལ་པར་ཤེས་པའི་ ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ། མ་རིག་པ་མེད། མ་རིག་པ་ཟད་པ་ མེད་པ་ནས་ཁྱ་ཤི་མེད། ཁྱ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ། ལྷག་ བསྐལ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། འགྲོག་པ་དང་། ལམ་མེད། ཡེ་ ཤེས་མེད། ཐོབ་པ་མེད། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མེད་དོ། །
朵宮版寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྷ་བས་ན་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་གཟུགས་མེད་ཇི། ཚྲ་བ་མེད་ ཇི། འདུ་ཤེས་མེད་ཇི། འདུ་བྱེད་རྒྱམས་མེད་དོ། རྒྱལ་པར་ཤེས་པ་མེད་ དོ། མིག་མེད་དོ། རྩ་བ་མེད་དོ། ལྷ་མེད་དོ། ལྷེ་མེད་དོ། ལུས་མེད་དོ། ཡིད་མེད་དོ། གཟུགས་མེད་དོ། ལྷ་མེད་དོ། སྤི་མེད་དོ། རྩ་མེད་དོ། རིག་ བྱ་མེད་དོ། ཚེས་རྒྱམས་མེད་དོ། མིག་གི་ཁམས་མེད་ཅིང་། མིག་གི་ རྒྱལ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་མེད་པ་ནས། ཡིད་ཀྱི་ཁམས་མེད་ཅིང་། ཡིད་ཀྱི་རྒྱལ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་མེད་དོ། མ་རིག་པ་མེད་ ཅིང་། མ་རིག་པ་ཟད་པ་མེད་པ་ནས་ཁྱ་ཤི་མེད་ཅིང་། ཁྱ་ཤི་ཟད་པའི་ བར་དུ་མེད་དོ། ལྷག་བསྐལ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། འགྲོག་པ་ དང་། ལམ་རྒྱམས་མེད་དོ། ཤེས་པ་མེད་དོ། ཐོབ་པ་མེད་དོ། མ་ཐོབ་ པའང་མེད་དོ། །
法成漢譯本	舍利子！是故爾時空性之中，無色、無受、無想、

	無行、亦無有識。無眼、無耳、無鼻、無舌、無身、無意，無色、無聲、無香、無味、無觸、無法。無眼界，乃至無意識界。無無明，亦無無明盡，乃至無老死，亦無老死盡。無苦集滅道。無智無得，亦無不得。
簡要對比結果： 該段屬於聖者「修道」位內容，各版在「do」等句終詞，複數「rnams」以及「med、ma yin」等否定詞在使用上顯現多有不同。 再者法藏寫本在「無無明，亦無無明盡」處多了一句「明亦無」，與其他藏文版本與漢譯本有別，但也有研究認為法藏寫本與現存的梵文本表述一致。⁴⁷ 另外「無智無得」處，德格版等東部系統使用「ye shes」一詞，然而西部系統的協噶爾及朵宮版則使用「shes pa」。另也有文獻顯示記述「mi shes pa med do（無無知）」⁴⁸。 藏文「知（shes pa）」、「慧（shes rab）」、「智（ye shes）」在使用上變化多樣，限於討論內容繁瑣，在此不再贅述。	

4. 智慧之行境

4. 智慧之行境（是故舍利子……依止般若波羅蜜多）

文本	內文
----	----

⁴⁷ 梵文《心經》「中村校訂本」與「渡辺校訂本」皆為「na vidyā（明知はなく）」，渡辺章悟，2009年，『般若心經』〈テキスト・思想・文化〉「明亦無」，附錄頁18、30；中譯及研究參考：才讓，2012年，〈法藏敦煌藏文本P.T.449號《般若心經》研究〉，頁32；

⁴⁸ 《聖般若波羅蜜多心經廣說》，中華藏・丹珠爾（對勘本）：56,1515-16。

德格木刻本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་མེད་པའི་ ཕྱིར། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ཅིང་གནས་ཏེ།
法藏寫本	བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ཏེ་སྤྱོད་ པས་
英藏寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་ཕྱིན་པར་ཤེས་ རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ཤིང་སྤྱོད་ཏེ།
協噶爾版寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་མེད་པའི་ ཕྱིར། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ཏེ།
龍藏經寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་མེད་པའི་ ཕྱིར། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ཅིང་གནས་ཏེ།
朵宮版寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུ་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་མེད་པའི་ ཕྱིར། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ཏེ།
法成漢譯本	是故，舍利子！以無所得故，諸菩薩眾依止般若波 羅蜜多，
簡要對比結果： 除法藏寫本少了「舍利子」稱謂以外，該段在文義上各版均無明顯不同。	

5. 智慧之功德

5. 智慧之功德（心無障礙……究竟涅槃）

文本	內文
德格木刻本	སེམས་ལ་སྒྲིབ་པ་མེད་པས་སྒྲག་པ་མེད་དེ། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ལས་ཤིན་ཏུ་ འདས་ནས་ཁྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་ཏོ། །
法藏寫本	སེམས་སྤྱོད་པ་ཡང་མེད། སེམས་མེ་སྤྱོད་པ་ཡང་མེད། དེ་ལྟར་མེད་པ་ ལ་གནས་པས་ན། ལོག་ལས་ཤིན་ཏུ་འདས་ཏེ་ཐུབ་པ་ནི། ཁྱ་ངན་ལས་

	འདས་པ་འོ། །
英藏寫本	ཁེམས་ལ་སྒྲིག་པ་མེད་པས་སྒྲིག་པ་མེད་དེ། ཕྱིན་ཅི་ལྷག་ལས་ཤིན་ཏུ་ འདས་ནས་སྐྱ་དན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་རྟོ། །
協噶爾版寫本	ཁེམས་ཀྱི་སྒྲིག་པ་མེད་པས་འཇིགས་པ་མེད་ཅིང་། ཕྱིན་ཅི་ལྷག་ལས་ འདས་ཏེ། སྐྱ་དན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་རྟོ། །
龍藏經寫本	ཁེམས་ལ་སྒྲིག་པ་མེད་པས་སྒྲིག་པ་མེད་དེ། ཕྱིན་ཅི་ལྷག་ལས་ཤིན་ཏུ་ འདས་ནས་སྐྱ་དན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་རྟོ། །
朵宮版寫本	ཁེམས་ཀྱི་སྒྲིག་པ་མེད་པས་འཇིགས་པ་མེད་ཅིང་། ཕྱིན་ཅི་ལྷག་ལས་ འདས་ཏེ། སྐྱ་དན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་རྟོ། །
法成漢譯本	心無障礙，無有恐怖，超過顛倒，究竟涅槃。
簡要對比結果： 該段主要不同處在於「心無障礙，無有恐怖」二句，其中東、西部版本在用語上雖有不同，但在文意上各自顯示其一致性，然而法藏及英藏寫本則明顯存在較大不同。 其中法藏版之表述較為特殊，記有：「sems spyod pa yang myed/ sems mi spyod pa yang myed/（心行亦無，心不行亦無。）」⁴⁹，此與所有版本不同； 英藏為「sems la skrag pa myed pas sgrib pa myed」，簡單可譯為「因為沒有恐怖故而沒有障礙」，屬於因果關係式的表述方式，但其他版本則顯示：「sems la sgrib pa med pas skrag pa med • 因為沒有障礙故而沒有恐怖」，即「障礙」為因「恐怖」則為果，原因與結果剛好與英藏寫本相反。	

⁴⁹ 中譯參考：才讓，2012 年，〈法藏敦煌藏文本 P.T.449 號《般若心經》研究〉，頁 33。

若參照羅什等漢譯本也是「無罣礙故，無有恐怖」，即「障礙」或「罣礙」為因，「恐怖」為果，與藏譯主要版本顯示一致。⁵⁰

6. 智慧之果報

6. 智慧之果報（三世一切諸佛……證得無上正等菩提）

文本	內文
德格木刻本	དུས་གསུམ་དུ་ནམ་པར་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱུས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྩོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས། ལྷ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱུས་སོ། །
法藏寫本	དུས་གསུམ་དུ་ནམ་པར་བྱུགས་པའི་སངས་རྒྱུས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྩོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ཏེ་སྦྱོང་པས། ལྷ་ན་མེད་པའི་གཡུང་བྱང་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཏུ་མངོན་པར་སངས་རྒྱུས་སོ། །
英藏寫本	དུས་གསུམ་དུ་ནམ་པར་བྱུགས་པའི་སངས་རྒྱུས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྩོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ནས་ལྷ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་སངས་རྒྱུས་སོ། །
協噶爾版寫本	དུས་གསུམ་དུ་ནམ་པར་བྱུགས་པའི་སངས་རྒྱུས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྩོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ཏེ། ལྷ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱུས་སོ། །
龍藏經寫本	དུས་གསུམ་དུ་ནམ་པར་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱུས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྩོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས། ལྷ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་

⁵⁰ 羅什，《摩訶般若波羅蜜大明呪經》：「無罣礙故，無有恐怖」(CBETA, T08, no. 250, p. 847c21-22)；玄奘，《般若波羅蜜多心經》：「無罣礙故，無有恐怖」(CBETA, T08, no. 251, p. 848c16)；智慧輪，《般若波羅蜜多心經》：「心無障礙故，無有恐怖」(CBETA, T08, no. 254, p. 850a28-29)；施護，《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》：「以無著無礙故，無有恐怖」(CBETA, T08, no. 257, p. 852c1-2)。

	པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་དྲ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སྟོ། །
朵宮版寫本	དུས་གསུམ་དུ་ནམ་པར་ <u>བྱུགས་</u> པའི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་ རབ་ཀྱི་པ་རོལ་དུ་བྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ཏེ། ལྷ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་ རྫོགས་པའི་ <u>བྱང་ཆུབ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སྟོ། །</u>
法成漢譯本	三世一切諸佛，亦皆依般若波羅蜜多故，證得無上正等菩提。

簡要對比結果：

該段除了法藏寫本「證得無上正等菩提」中記有「g-yung drung（雍仲）」二字以外，其他所有版本則在用語上顯示出驚人的一致性。「g-yung drung」為藏文古有術語，學者認為屬於西藏既有的信仰苯教。「g-yung drung」應對應此處「無上正等菩提」中的「正」字，即英藏寫本等其他版本中的藏文「yang dag pa」。《心經》漢譯本則統一使用梵文音譯「三藐」。⁵¹

研究雖認為「g-yung drung」一詞的翻譯，與「其他吐蕃譯本的譯法與 P.T.449 號相同，說明這是當時慣用的譯法，具有明顯的時代特徵」等觀點⁵²，但是如引文所述，法藏寫本中不可否認有多篇藏文《心經》如：P.T.450、P.T.463 號⁵³及 P.T.1269 號⁵⁴在該處使用「g-yung drung」，但是 P.T.457（4-2）、P.T.464、P.T.468 號⁵⁵及

⁵¹ 例如：羅什，《摩訶般若波羅蜜大明呪經》：「阿耨多羅三藐三菩提」(CBETA, T08, no. 250, p. 847c23-24)。

⁵² 才讓，2012 年，〈法藏敦煌藏文本 P.T.449 號《般若心經》研究〉，頁 33。

⁵³ 分別參見《法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻》Vol.6，頁 18L.13；頁 24L.8。

⁵⁴ 參見《法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻》Vol.11，頁 330L.12。

⁵⁵ 分別參見《法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻》Vol.6，頁 20L.12-13；頁 25L.11；頁 29L.12。

P.T.1273 號⁵⁶寫本，以及英藏寫本 IOL.Tib.J.VOL.32,39 號⁵⁷則在該處其實是使用「yang dag pa」。可見當時在吐蕃譯本中應該是混合使用這兩個術語的，尚未進行嚴格統一。

另外針對「g-yung drung」，也有石泰安的研究⁵⁸。不過自《聲明要領二卷》、《翻譯名義大集》⁵⁹等屬於「欽定譯語」之相關準則性的書籍頒布之後，後期的譯語則統一使用「yang dag pa」，而「g-yung drung」作為一個具時代性的譯語再也沒有出現。

7. 智慧咒語

7. 智慧咒語（舍利子……菩提莎訶）

文本	內文
德格木刻本	དེ་ཉ་བས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པའི་ལྷགས། རིག་པ་ཆེན་པོའི་ལྷགས། ལྷ་ན་མེད་པའི་ལྷགས། མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པའི་ལྷགས། ལྷག་བསྐལ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པའི་ལྷགས། མི་རྒྱན་པས་ན་བདེན་པར་ཤེས་པར་བྱ་རྒྱེ། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པའི་ལྷགས་སྦྱས་པ། ཏཱ་ཤ། ག་ཏེ་ག་ཏེ་ཤ་ར་ག་ཏེ། སྐ་ར་སྐ་ག་ཏེ། བོ་རྒྱུ་ལྷ།
法藏寫本	དེ་བས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པ་ཆེན་པོའི་ལྷགས། རིག་པ་ཆེན་པོའི་ལྷགས། ལྷ་ན་མེད་པའི་ལྷགས། མཉམ་པ་དང་མྱེ་མཉམ་པའི་ལྷགས། ལྷག་བསྐལ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བའི་ལྷགས། བདེན་དེ་མྱེ་བརྒྱན་བས་ན། ཤེས་

⁵⁶ 參見《法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻》Vol.11，頁 332L.16。
⁵⁷ 參見《英國國家圖書館藏敦煌西域藏文文獻》Vol.7，頁 96L.5。
⁵⁸ 石泰安等，1992 年，《國外藏學研究譯文集》8，頁 127-129。
⁵⁹ 「Samyaka་ནི་ཡང་དག་པ་（三藐即正）」，西藏博物館，2003 年，《旁塘目錄、聲明要領二卷》，頁 76；榊亮三郎，1916 年，《梵藏漢和四譯對校翻譯名義大集》，頁 1。

	རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་སོ། །སྤྲུག་ལ་དང་བྱ་ཐ་འགའ་ཏེ་ འགའ་ཏེ་པ་ར་འགའ་ཏེ། པ་ར་སང་འགའ་ཏེ་སྒྲོ་དེ་སྤྲ་ན། །
英藏寫本	དེ་ལྟ་བུས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་། བདེན་ཏེ་མ་ནོར་པ་འདི་ སྤྲུག་སྤྲུག་། རིག་པ་ཆེན་པོའི་སྤྲུག་སྤྲུག་། ལྷ་ན་མེད་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་། བྱི་མཉམ་པ་དང་ མཉམ་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་། སྤྲུག་བསྐྱེད་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་སྤྲུག་། ཤེས་པར་བྱ་སྟེ། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་སྤྲུག་པ། ཏར་ཏུ་ཐ། ག་ ཏེ་ག་ཏེ་པ་ར་ག་ཏེ། བླ་ར་སང་ག་ཏེ། བོ་སྒྲི་སྤྲ་ན།
協噶爾版寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་ཏེ། རིག་པ་ཆེན་ པོའི་སྤྲུག་སྤྲུག་དང་། ལྷ་ན་མེད་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་དང་། མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པ་འདི་ སྤྲུག་སྤྲུག་། སྤྲུག་བསྐྱེད་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པ་འདི་གསང་སྤྲུག་སྤྲུག་ཏེ། མ། མིག་པ་འདི་ཤེས་རབ་ཏུ་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་ནི། གསང་སྤྲུག་སྤྲུག་བདེན་ཞིང་། རིག་པ་ ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། །ཏར་ཐ། ག་ཏེ་ག་ཏེ། པ་ར་ག་ཏེ་བླ་ར་སྤྲ་ག་ཏེ། བོ་ སྒྲི་སྤྲ་ན།
龍藏經寫本	དེ་ལྟ་བུས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་། རིག་པ་ཆེན་པོའི་སྤྲུག་སྤྲུག་། ལྷ་ན་མེད་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་། མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་། སྤྲུག་བསྐྱེད་ཐམས་ ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་། མི་བརྒྱན་པས་ན་བདེན་པར་ཤེས་པར་བྱ་ སྟེ། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་སྤྲུག་པ། ཏར་ཐ། མ། ག་ཏེ་ག་ཏེ་བླ་ ར་ག་ཏེ། བླ་ར་སང་ག་ཏེ། བོ་སྒྲི་སྤྲ་ན།
朵宮版寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བུས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་ཏེ། རིག་པ་ཆེན་ པོའི་སྤྲུག་སྤྲུག་དང་། ལྷ་ན་མེད་པ་འདི་སྤྲུག་སྤྲུག་དང་། མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པ་འདི་ སྤྲུག་སྤྲུག་། སྤྲུག་བསྐྱེད་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པ་འདི་གསང་སྤྲུག་སྤྲུག་ཏེ། མ། མིག་པ་འདི་ཤེས་རབ་ཏུ་པ་རྣམས་ཏུ་བྱིན་པ་ནི། གསང་སྤྲུག་སྤྲུག་བདེན་ཞིང་། རིག་པ་ ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། །ཏར་ཐ། ག་ཏེ་ག་ཏེ། པ་ར་ག་ཏེ་བླ་ར་སྤྲ་ག་ཏེ། བོ་ སྒྲི་སྤྲ་ན།
法成漢	舍利子！是故當知般若波羅蜜多大密咒者，是大明咒，

譯本	是無上咒，是無等等咒，能除一切諸苦之咒。真實無倒。故知般若波羅蜜多，是祕密咒，即說般若波羅蜜多咒曰： 峨帝峨帝 波囉峨帝 波囉僧峨帝 菩提莎訶
簡要對比結果： 該段主要有四處差異。 第一：法藏、英藏及東部系統版本缺少「舍利子」的稱呼。 第二：英藏寫本明顯將「真實無倒」（「<i>bden te ma nor pa'i sngags</i>（真實而無謬誤之咒）」）一句更換位置，將其編排於「般若波羅蜜多大密咒」之後，其語順發生變化並多加了一個「咒(<i>sngags</i>)」字，使此段變成共有六個「咒」字，而其他版本則只有五個「咒」字。 第三：藏文所有版本保留梵文「<i>tadyathā</i>」，視其為《心經》咒語的一部分，未進行藏文翻譯。然而所有《心經》漢譯本將「<i>tadyathā</i>」翻譯為「即說咒曰」⁶⁰，可以說反映了漢藏佛教傳統對咒語的認知有所不同。 第四《心經》咒語：法藏寫本中梵文咒語轉寫為藏文時，多處較有不同拼寫及錯誤，其他吐蕃時期的《心經》咒語也同樣有此現象。此點可以認為是，當時梵文轉寫藏文時尚未形成統一固定的模式；龍藏版寫本《心經》咒語則多加了一個「<i>om</i>（唵）」字。一般認為咒語由「<i>om</i>」、「<i>tadyathā</i>」、「<i>namo</i>」等作為開頭，同一句咒	

⁶⁰ 例如：玄奘，《般若波羅蜜多心經》：「即說咒曰」（CBETA, T08, no. 251, p. 848c21）。

語較不會出現「om」與「tadyathā」同時並用的現象，或「tadyathā」與「namo」同時出現在同一句咒語中⁶¹。

（五）、後序

後序（舍利子，菩薩摩訶薩……信受奉行）

文本	內文
德格木刻本	ཤ་རི་འི་བྱ་བྱང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས་དེ་ལྟར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་བསྐྱབ་པར་བྱའོ། །དེ་ནས་བཙམ་ལྡན་འདས་ཏིང་ཅེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ཏེ། བྱང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ལ་ལེགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་བྱིན་ནས། ལེགས་སོ་ལེགས་སོ། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་དེ་བཞིན་ནོ། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་དེ་བཞིན་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཁྱོད་ཀྱིས་བསྟན་པ་དེ་བཞིན་ཏུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་སྤྱད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་ངོ་། །བཙམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅས་བཀའ་སྩལ་ནས། ཆོ་དང་ལྡན་པ་ཤ་ར་དུ་ཏིང་ཅེ་བྱ་དང་། བྱང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་དང་། ཐམས་ཅད་དང་ལྡན་པའི་འཁོར་དེ་དང་། ལྷ་དང་། མི་དང་། ལྷ་མ་ཡིན་དང་། ཇི་ཟེར་བཅས་པའི་འཛིག་རྟེན་ཡི་རངས་ཏེ། བཙམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་བསྟོད་དོ། །བཙམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྣང་བོ་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདོ་རྩོགས་སོ། ། །
法藏寫本	ཤ་རི་འི་བྱ་བྱང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས། །འདི་ཁོ་ན་བཞིན་

⁶¹ 參見：「ཆོ་དང་ན་མོ་ཏུ་ལ། །སྐངས་པའི་ཐུགས་ཀྱི་རྟག་མ་དང་། །……（去除咒語之開頭，喻、南無及答雅他……）」，《簡要讀咒法》，頁 F1b2；《簡要讀咒法釋見而義顯》，頁 F5a3。

	ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ། ཡོང་སྤྱི་ཟབ་པ་ལ་བསྐྱབ་པས། རྟོན་ས་ བཅོམ་ལྷན་འདས་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལས་ཡངས། རྟེན་ལྷན་སེམས་དཔའ་ སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་ལྷན་ལ། བཀའ་སྤྱུལ་པའ། ལེགས་སོ་ལེགས་ སོ། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་ཁོ་ན་བཞིན་དུ་བསྐྱབ་པར་བྱ་ཏེ། སངས་རྒྱས་ཐམས་ ཅད་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡིན་ཡི་རངས་སོ། རྟོན་ས་བཀ་ག་བྱམ་འདི་སྐད་ ཅས། བཤད་ཟིན་ནས། ཆོ་དང་ལྷན་པ་ཤ་རི་བྱ་དང། རྟེན་ལྷན་སེམས་ དཔའ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་ལྷན་དང། འཇིགས་རྟེན་གྱི་ལྷ་ཕྱི་ཐམས་ ཅད་དང། ལྷ་མ་ཡིན་དང། རྩི་ཟ་ཐམས་ཅད་དང། སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཤད་པ་ ཐོས་ཏེ་མོས་ནས་མངོན་པར་བརྟེན་དོ། ། འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ ཕྱིན་པའི་སྤྱིང་པོ་རྣམས་སོ། །
英藏寫本	ཤ་རིའི་བྱ་བྱང་ལྷན་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས་དེ་ལྟར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་བསྐྱབ་པར་བྱ་ཏེ། རྟོན་ས་བཅོམ་ལྷན་འདས་ཏིང་ ངེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ཏེ། རྟེན་ལྷན་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ལྷན་ལ་ལེགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་བྱིན་ནས་ ལེགས་སོ་ལེགས་སོ། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་ཁོ་ན་བཞིན་ནོ། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་ཁོ་ན་བཞིན་ཏེ། རི་ལྟར་ཁྱོད་ཀྱིས་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་བསྐྱབ་པ་བཞིན་དུ་ སྤྱད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་དོ། བཅོམ་ ལྷན་འདས་དབྱེས་ཤིང་དེ་སྐད་ཅས་བཀའ་སྤྱུལ་ནས། ཆོ་དང་ལྷན་པ་ཤ་རིའི་ བྱ་དང། རྟེན་ལྷན་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་ དབང་ལྷན་དང། ཐམས་ཅད་དང་ལྷན་པའི་འཁོར་དེ་དང། ལྷ་དང། ལྷ་ དང། ལྷ་མ་ཡིན་དང། རྩི་ཟ་བཅས་པའི་འཁོར་ཐམས་ཅད་བཅོམ་ལྷན་ འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་དབྱེས་ཏེ། ། ། བཅོམ་ལྷན་འདས་མ་ ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྤྱིང་པོ་རྣམས་སོ། ། །
協噶爾版 寫本	ཤ་རིའི་བྱ་བྱང་ལྷན་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་དེ་ལྟར་བསྐྱབ་པར་བྱ་ཏེ། རྟོན་ས་བཅོམ་ལྷན་འདས་ཀྱིས་

	ཉིང་དེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ནས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་དབང་ཕྱག་ལ་རིགས་ཀྱི་བྱ་ལགས་སོ་ལགས་ སྒྲི། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་དེ་བཞིན་ནོ། ཇི་དེ་བཞིན་ཏེ། ཁྱེད་ཀྱིས་རྗེ་སྐད་བརྟན་ པ་བཞིན་དུ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་སྤྱད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་ངོ་ཞེས་ལགས་སོ་བྱ་བ་བྱིན་ མོ། །བཙམ་ཕྱན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་སྩལ་ནས། ཆོ་དང་ཕྱན་པ་ཤ་ རིའི་བྱ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་ ཕྱག་དང་། ཐམས་ཅད་དང་ཕྱན་པའི་འཁོར་དེ་དང་། ལྷ་དང་། མི་དང་། ལྷ་ མ་ཡིན་དང་། ཇི་ཟར་བཅས་པའི་འཇིག་རྟེན་ཡི་རངས་ཏེ། བཙམ་ཕྱན་འདས་ ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་བརྟོད་དོ། །འཕགས་མ་བཙམ་ཕྱན་འདས་མ་ ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྤྱིང་པོ་རྣམས་སོ། ། །
龍藏經寫本	ཤུ་རིའི་བྱ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས་དེ་ལྟར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་སྤྱད་པར་བྱའོ། །དེ་ནས་བཙམ་ཕྱན་འདས་ཉིང་ ཉིང་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོའི་ འཕགས་པ་སྤྱན་རས་དབང་ཕྱག་ལ་ལགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་བྱིན་ནས། ལགས་སོ་ ལགས་སོ། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་དེ་བཞིན་ནོ། ཇི་དེ་བཞིན་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཁྱེད་ཀྱིས་ བརྟན་པ་དེ་བཞིན་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་སྤྱད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་ངོ་། །བཙམ་ཕྱན་འདས་ཀྱིས་ དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་སྩལ་ནས། ཆོ་དང་ཕྱན་པ་ཤ་རིའི་བྱ་དང་། བྱང་ཆུབ་ སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ དང་། ཐམས་ཅད་དང་ཕྱན་པའི་འཁོར་དེ་དང་། ལྷ་དང་། མི་དང་། ལྷ་ མ་ཡིན་དང་། ཇི་ཟར་བཅས་པའི་འཇིག་རྟེན་ཡི་རངས་ཏེ། བཙམ་ཕྱན་འདས་ ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་བརྟོད་དོ། །བཙམ་ཕྱན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་ རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྤྱིང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདྲ་རྣམས་སྟེ། ། །
朵宮版寫	ཤུ་རིའི་བྱ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་

本	ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་དྲི་ལྟར་བསྐྱབ་པར་བྱའོ། །དེ་ནས་བཙམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ ཉིང་དེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ནས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་དབང་ཕྱག་ལ་རིགས་ཀྱི་བྱ་ལེགས་སོ་ལེགས་ སྒྲི། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་དེ་བཞིན་ནོ། དྲི་དེ་བཞིན་དྲེ། ཁྱེད་ཀྱིས་རི་སྐད་བསྐྱར་ པ་བཞིན་དུ། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་སྤྱད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་དོ་ཞིས་ལེགས་སོ་བྱ་བ་བྱིན་ མོ། །བཙམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅས་བཀའ་སྤྲུལ་ནས། ཆོ་དང་ལྡན་པ་ཤྲ། རིའི་བྱ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་ ཕྱག་དང་། ཐམས་ཅད་དང་ལྡན་པའི་འཁོར་དེ་དང་། ལྷ་དང་། མི་དང་། ལྷ་ མ་ཡིན་དང་། རྩི་ཟར་བཅས་པའི་འཛིག་རྟེན་ཡི་རངས་ཏེ། བཙམ་ལྡན་འདས་ ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་བསྟོད་དོ། འཕགས་པ་བཙམ་ལྡན་མ་ ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྤྱིང་པོ་རྫོགས་སོ། ། །
法成漢譯 本	舍利子！菩薩摩訶薩應如是修學甚深般若波羅蜜多。」 爾時世尊從彼定起，告聖者觀自在菩薩摩訶薩曰：「善 哉！善哉！善男子如是如是，如汝所說，彼當如是修學 般若波羅蜜多。一切如來亦當隨喜。」時薄伽梵說是語 已，具壽舍利子、聖者觀自在菩薩摩訶薩、一切世間天、 人、阿蘇羅、乾闥婆等，聞佛所說，皆大歡喜，信受奉 行。般若波羅蜜多心經
簡要對比結果： 首先該段各版同樣如前述「3.4 定義空性之四」，在「o」等句終 詞，複數「dag」、「thmas cad」等用字上多有不同。另外在藏文 普通語「langs（起）」、「bshad pa（〔佛〕說）」，敬語「bzhengs （起）」、「bka' stsal pa（〔佛〕說）」等之使用顯現差異，表明 這些譯本是經過後期反覆整理，慢慢成為如今所流通較為統一的版	

本。

法藏寫本所出現的「**bag gā bām**（薄伽梵）」已於本節「（四）正文，1.序文」說明，在此不予以解釋。

再者東部系統之龍藏經保留「**𑄧𑄭𑄢𑄭𑄢𑄭𑄢**」，同一系統的北京、麗江版也保留「**𑄧𑄭𑄢𑄭𑄢𑄭𑄢**」⁶²同樣的構詞形式。依照《丁香帳—藏文古今詞語辨析》一文，認為這是屬於吐蕃時期第一次釐定的譯經用語。⁶³但在第二次及後來的「釐定」中未進行「修正」，依舊沿用過去的寫法，這種現象應值得探討。

（六）、跋文

跋文	
版本	內文
德格木刻本	ཀུ་གར་གྱི་མཐའ་པོ་བེ་མ་ལ་མེ་ཏུ་དང་། ལོ་རྒྱུ་བ་དགེ་སྤྲོད་རིན་ཆེན་ ཟུམ་བུ་སྤྲུང་ཅིང་། འུ་ཆེན་གྱི་ལོ་རྒྱུ་བ་དགེ་སྤྲོད་ནམ་མཁའ་ལ་ སོགས་པས་ཁྱས་ཏེ་གཏན་ལ་ཕབ་པ། ། །དཔལ་བསམ་ཡས་ལྷན་ གྱིས་གྲུབ་པའི་གཙུག་ལག་གི་དགེ་རྒྱས་བྱེ་མ་སྤྲིང་གི་རྩིག་ངོས་ལ་བྲིས་ པ་དང་ཉ་དག་ལེགས་པར་བཀྲིས་སོ། ། །
法藏寫本	༡། ཏྲི་སེང་ལྷག་དགེ་སྤྲོད་བྱང་ཆོས་ཀྱི་རྒྱུ་མཆོམ་། རྒྱུ་ཀྱི་དཔེ་ ལས་བུས་སྟེ་འགོ་མཇུག་བུས་བཅུ། བདག་ཁྲི་སྤྲུང་བྲིས་པ་ལོ།
英藏寫本	無任何記述
協噶爾版寫本	
龍藏經寫本	ཀུ་གར་གྱི་མཐའ་པོ་བེ་མ་ལ་མེ་ཏུ་དང་། ལོ་རྒྱུ་བ་དགེ་སྤྲོད་རིན་ཆེན་

⁶² 北京版《甘珠爾》：通帙 12,Na,F41a3；麗江版《甘珠爾》：通帙 95,Na,F40b6。

⁶³ 《藏文正字學集》，頁 398。

	ཐེས་བསྐྱར་ཅིང་ཁྱ་ཆེན་གྱི་ལོ་རྒྱུ་བ་དག་སྤྱོད་དང་ནམ་མཁའ་ལ་ སོགས་པས་ཁྱས་ཏེ་གཏན་ལ་ཕབ་པའོ། །དཔལ་བསམ་ཡས་ལྷན་གྱིས་ བྱབ་པའི་གཙུག་ལག་གི་དག་རྒྱས་བྱེ་མ་སྤྱོད་གི་ཅིག་ངས་ལ་བྲིས་པ་ དང་ཞུ་དག་ལེགས་པར་བགྱིས་སོ། །
朵宮版寫本	無任何記述
法成漢譯本	

簡要對比結果：

該段法藏寫本記有「to seng lyog」，研究認為這三個字不是藏語，而是唐朝末年歸義軍時期（851-1036）高級僧官名稱。其漢語為「都僧錄」，藏文字「to」認為是漢語「都」字的音譯，而非「道」字。⁶⁴ 其他敦煌藏文寫本如 P.T.1129 號也同樣記有「ha se to sing lyog（河西道僧錄）」。

法藏寫本另外記有藏譯者姓名「娘・法海（Myeng Chos kyi rgya mtsho）」，這段紀錄均未見於其他所有版本，文獻意義重大。⁶⁵ 東部系統版本則紀錄印度、藏人譯師，以及主校譯師的名稱，並註明該版本繕寫於西藏第一座僧院桑耶寺城牆外圍之「dge rgyas bye ma gling（沙洲遍淨天）」⁶⁶的牆面上。

⁶⁴ 才讓，2012 年，〈法藏敦煌藏文本 P.T.449 號《般若心經》研究〉，頁 25。

⁶⁵ 「ཁམས་གསུམ་གྱི་སྟོན་པ། ། འཇིག་རྟེན་གྱི་སྟོན་མའ། ལྷ་མྱེ་རྣམ་གཉིས་ཀྱི་རེ་གནས། ཏུ་སེ་ཏ་སིང་ལྷུག་ཞེ་ལེགས་ཀྱི་ཁ་ཐར། །」，三界之救主導師，世間明燈，神、人之希望、河西道僧錄司賓駕下，王堯、陳踐譯注，2008 年，〈附錄貳 社會經濟文書 四十〉，《敦煌古藏文文獻探索集》，頁 243；王堯，1999 年，《法藏敦煌藏文文獻解題目錄》，頁 155。

⁶⁶ 「…… ལྷགས་ཟིའི་བྱི་ལོགས་སུ་ཀ་ཁུ་ཁང་དང་། ཁམས་གསུམ་ཟངས་ཁང་སྤྱོད་། དག་རྒྱས་བྱེ་མ་སྤྱོད་། བྱ་ཆལ་གསེར་ཁང་སྤྱོད་བཅས་ཡོད། གཙུག་ལག་ཁང་འདིའི་བཙོ་སྐྱོན་གྱི་བཞོང་པ་བྱན་

英藏及西部系統版本未見跋文，無任何譯者等相關紀錄。

(二)、譯語之演化

誠如本稿「前言」所述，西藏佛教歷經前弘與後弘兩期，後來逐漸形成各自的派別體系，並發展成為具有一定規模與影響力的各大教派。就其譯經史而言，也同樣橫跨前弘與後弘兩期，這些文本的譯語之演化主要有以下三個階段可進行探討。

吐蕃贊普赤松德贊（755-797 在位）之前為第一個階段；

赤松德贊至赤德松贊（780-814 在位）期間為第二個階段，其中 814 年也是藏譯佛典「新、舊譯語」劃分的時代⁶⁷；

後弘期古格王朝拉喇嘛益西沃時期，盛名遠揚的著名的大譯師仁青桑波（898-995）出現開始算起，至邦譯師羅智丹巴（དབང་ལྷ་མོ་བ་སྒྲོགས་བརྟན་པ་，1276-1342）、大譯師達磨波羅巴筍（རྟམ་པ་

མང་མ་ཡིན་པ་ཞིག་ཡིད་པ་ནི་འོག་ཁང་བོད་ལྷགས་དང་། བར་ཁང་རྒྱ་ནག་ལྷགས། རྟེན་ཁང་རྒྱ་ནག་ལྷགས་བཅས་ལྷགས་གསུམ་གྱི་ཁྱད་ཚུལ་ཚང་བ་བྱས་ཡིད། འོག་ཁང་རྩམ་དག་སྒྲོགས་ལུས་དུ་འདུ་ཁང་ཀ་བ་བཙོ་བརྟན་གྱི་རྒྱ་ཁྱད་དུ་རྟེན་གཙོ་གྱུ་བྱ་ང་འདྲ་མ་དང་།」，東噶洛桑赤列，1997 年，《東噶藏學大辭典》，頁 2114。

⁶⁷ 雖然大部分的藏文史料一致認為赤德松贊之後的赤祖德贊，或赤熱巴巾（815-838 在位）屬於第二次文字釐定時期，但這個觀點也許是錯誤的，時間應該要往前到赤祖德贊在位期間的 814 年作為「新譯」的開端較為妥當。詳細內容可參見：達倉巴·班覺桑波，1434 年，《漢藏史集》，頁 199-200；「1.有關印度辭彙（新譯）傳播的唯一年代標誌是 814 年」，石泰安等，1992 年，《國外藏學研究譯文集》8，頁 176。

ལ་ལྷ་དྲ་, 1441-1528) 或稱夏魯大譯師卻炯桑波 (འཕྲུ་ལོ་ལྷ་བ་ཚས་སྒྱུང་བཟང་པོ་, 1441-1527)⁶⁸等期間為第三個階段。⁶⁹

以上三個階段在西藏歷史上稱為藏語文「三次釐定」⁷⁰，對於藏文自身的發展以及佛典語文的統一規範起到了相當重要的作用，但有關這方面可參考的文獻資料並不充足。就目前而言有關藏譯佛典譯經史的文獻，大致有以下幾種。

首先是吐蕃王朝時期三大佛經目錄，即：成書最早的《丹噶目錄》（收錄 738 部經論）；中期出現的《欽浦目錄》；以

⁶⁸ 藏文大藏經丹珠爾收錄有大譯師達磨波羅巴簽署名的好幾部譯作，東北目錄編號分別為：4278、4280、4419、4421、4454、4457 號，內容涉及聲明學、詞藻學、一詞多義、阿毗達磨廣釋等內容。他與夏魯大譯師卻炯桑波實為同一人，其譯作或藏文著作皆很豐富。

⁶⁹ 參見：覺敦·仁欽札西，1536 年，《丁香帳——藏文古今詞語辨析》，頁 398-399。

⁷⁰ 相關「文字釐定」可參考以下解釋：「སྐད་གསར་བཅད། འབྲི་ཤློག་མེ་བདེ་བའི་བད་རྩིང་འགའ་ཞིག་གི་བྱར་དོར་ཏེ་ཤློག་འདོན་བདེ་བའི་ཡིག་སྐད་གཏན་ལ་ཕབ་པ་དཔེར་ན་ད་བྱ་དོར་བ་དང་མེ་དང་འབྲི་ཞེས་པ་མེ་དང་འབྲི་ཞེས་པར་ཟོར་ཡང་དུ་བཏང་བ་ལྟ་བུ། 厘訂文字，訂正字形。重新訂正簡化若干不便寫讀的古文字，如下加字 ཡ 或略去再後加字 ད 等。」，頁 109；「སྐད་གསར་བཅད་ནམ་པ་གསུམ། འབྲི་ཤློག་མེ་བདེ་བའི་བད་རྩིང་འགའ་ཞིག་གི་བྱར་དོར་ཏེ་ཤློག་བདེ་བའི་སྐད་ཡིག་གཏན་ལ་ཕབ་པ་གསུམ་སྟེ། བཅན་པོ་ཁྱི་སྤོང་ཕྱེད་བཅན་ནས་མངའ་བདག་ཁྱི་རལ་པ་ཅན་ཡན་ཆད་དུ་སྐྱ་ཙག་ཞང་གསུམ་ལ་སྐགས་པས་བཀས་བཅད་ལན་གཞིས་བྱས་ཤིང་བཀས་བཅད་གསུམ་པ་ནི་ལྷ་སྟེ་མ་ཡི་ཤེས་འོད་ཀྱི་དུས་ལ་བྱོན་པའི་ལོ་ལྷ་ཆེན་པོ་རིན་ཆེན་བཟང་པོ་ནས་སྟུང་པ་ལ་སྟུང་དའི་བར་དུ་བྱོན་པ་ནམས་ཀྱིས་བྱས་པ་ཡིན། 三訂字形。藏文發展過程，把寫讀不便的舊字，作過三次改訂。自赤松德贊至赤熱巴堅以前，由噶、焦、祥氏等譯師進行了兩次改訂，其後出家國王也協畏時，譯師仁欽桑波及達磨波羅巴簽等又進行第三次改訂，以至於今。」《藏漢大辭典》，頁 109。

及最晚出現的《旁塘目錄》（收錄約 1060 部經論）。其中《欽浦目錄》現已失佚。

其次是佛典翻譯的準則性工具書，即：9 世紀初的《翻譯名義大集》，以及稍後的學者斷代為 814 年的《聲明要領二卷》兩本文書。

再者對於新、舊譯經術語的分析整理有諸如：《丁香帳——藏文古今詞語辨析》（1536 年）、「敦煌寫本中的印藏和漢藏兩種詞彙」（石泰安，1983 年）等文獻與論文可做為研究參考資料。另外藏文大藏經《甘珠爾》、《丹珠爾》不同文本所保留下來的佛典用語，將會是直接性的參考資料。

本稿在前一節對比、分析整理了各大文本之藏文《心經》內文，並就重要處逐一分析後，針對其新、舊譯語等之演化綜合分析整理如下：

表六：最早出現藏文《心經》的文獻目錄

目錄名稱	經題	出處
《丹噶目錄》	《འཕགས་པ་ཤེས་རབ་སྒྲིང་པོ་སྟོན་ཉེར་བརྒྱད་》聖般若心經二十八頌	德格版 《丹珠爾》：通帙 206,295a6.
《旁塘目錄》	《འཕགས་པ་ཤེས་རབ་སྒྲིང་པོ་སྟོན་ཉེར་བརྒྱད་》聖般若心經二十八頌	《旁塘目錄、聲明要領二卷》（頁 4）

說明：兩部目錄所收錄的《心經》經題，在後來出現的所有藏文大藏經中皆未沿用 與此相同的經題。

五、藏文《心經》譯語之演化綜合分析

說明：以下綜合分析採用本文科判（「科判二」）架構。

本文出處	用語	文本	分析整理
（一）、 經題：A、 B	འཕགས་པ།（聖）	法藏、 協噶 爾、朵 宮	《丹噶目錄》、《旁塘目錄》 所收錄的經題已出現「聖」 字。
	བཙུག་ཅན་ འདས་མ།（薄伽 梵母 ）	龍藏、 德格、 庫倫、 卓尼	《丹噶目錄》、《旁塘目錄》 所收錄的藏文《心經》經題 均未出現「薄伽梵母」一詞。 英藏本無梵文經題，也未見 「聖」及「薄伽梵母」用語。 納塘與拉薩版同時使用「聖」 及「薄伽梵母」。
（二）、 卷數	བཅ་པོ་གཅིག་གོ （一卷）	法藏、 德格、 庫倫、 拉薩	《丹噶目錄》、《旁塘目錄》 只記載藏文《心經》頌文數 量，未見「一卷」一詞。
（三）、 譯禮	禮敬諸佛菩 薩、禮敬薄 伽梵母般若 波羅蜜多、	各大版 本皆有 不同	屬於西部系統版本的朵宮版 「譯禮」（禮敬諸佛菩薩）， 符合吐蕃王朝時期贊普欽定 的所謂「三藏識別譯禮」準

	禮敬一切知		則，可視為當時「欽定譯語」的內容。
(四)、 正文，1. 序文	བོག་ཀའ་བམ (薄伽梵)	法藏	為梵文或漢文「薄伽梵」的轉寫或音譯，未見於後來所有版本文獻。相關分析參見文稿「四、初探藏文《心經》主要版本內文對比分析及譯語之演化」之(四)、「正文，1. 序文」。
	དགེ་སྤྲོད་བརྒྱ་ ཕྱག་ཕྱེད་དང་ བརྒྱ་གསུམ་གྱི་ དགེ་སྤྲོད་གི་དགེ་ འདུན་ཆེན་པོ་ དང་(千二百 五十之大比 丘眾)	英藏	未見於後來所有版本文獻。相關說明可參見：「四、初探藏文《心經》主要版本內文對比分析及譯語之演化」之(四)、「正文，1. 序文」。
2. 趣入智 慧	ཟབ་མོ་ (甚深)	法藏	為「ཟབ་མོ་ཉིང་ངེ་འཛིན་」，與其他版本語順不同。
		英藏	為「ཟབ་མོ་སྤྲོད་བ་」，同樣與其他版本語順不同。
		協噶 爾、朵 宮	西部系統版本顯示一致，標有屬格虛詞「ཟབ་མོའི་ཆས་」。
		龍藏、	東部系統版本顯示一致，沒

	德格	有屬格虛詞「ཟབ་མ་ཙམ་」。
སྟོང་པ	法藏	只記有「空（སྟོང་པ）」字，未見其他各版所使用的「自性」、「體性」，此顯然與其他版本明顯不同。
ཟབ་མ་ར་སྟོང་པ	法藏	唯獨法藏在「ཟབ་མ་」與「སྟོང་པ」中間使用格助詞「ར་」，其他版本均為同位語的「ཟབ་མ་སྟོང་པ」。
རང་བཞིན་གྱིས་ སྟོང་པ	英藏、 協噶 爾、龍 藏、德 格	英藏、西部協噶爾及東部系統皆使用「རང་བཞིན（自性）」二字。 《翻譯名義大集》（頁 73）詞條 945 號為「རང་བཞིན་སྟོང་པ་ཉིད（Prakṛit-sūnyatā）」， 《聲明要領二卷》（頁 143）也收錄相同術語。
ངོ་བོ་ཉིད་གྱིས་ སྟོང་པ	朵宮、 納塘	與西部協噶爾不同，使用「ངོ་བོ་ཉིད（體性）」二字。《翻譯名義大集》（頁 73）詞條 950 號為「ངོ་བོ་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད（Svabhāba- śūnyatā）」， 同樣《聲明要領二卷》（頁 145）也收錄相同術語。可以說藏文文獻所記錄的「རང་

			བཞིན」及「ང་བོ་ཉིད」其原梵文並不相同，藏譯佛典何時開始「修正」此用法以及二詞混用的依據今無從得知。
3.1. 定義 空性之一	སྟོང་པ	法藏	只記有「སྟོང་པ」，未見「སྟོང་པ་འཇུག་པ་」一詞，與其他所有版本不同。
	སྟོང་པ་སྟོང་པ	英藏、 龍藏、 德格	這兩個詞同時有名詞及動詞的兩種用法，另外在動詞的時態上「སྟོང་པ」為現在式，
	སྟོང་པ་སྟོང་པ་	協噶 爾、朵 宮	但「སྟོང་པ」在時態上既有未來也有過去式的用法。在藏譯佛典中這兩個詞語頻繁出現，在詞性上既有作為名詞的用法，也有做為動詞的用法。同樣無法斷定從何時開始「修正」用法以及出現混用的現象。
3.2. 定義 空性之二	གཤམ་	法藏	依據《丁香帳—藏文古今詞語辨析》（頁 398），此處不定代名詞「གཤམ་」字屬於譯經史第一個階段，可以認為是贊普赤松德贊（755-797 在位）前的用語。在譯經第二階段開始由「གང་」字取

			代，「གག」字用法從此走入歷史。
	གཟུགས་སྤྲོང་པོ་ 等經典四句		除法藏本「色即是空」等經典四句，出現用語及前後語順不同外，其他版本大致上具有一致性，顯示藏譯佛典版本的系統性。該段同樣出現「སྤྲོང་པ་」、「སྤྲོང་པ་」、「རང་བཞིན」及「ངོ་བོ་ཉིད」，其分析與本文出處 2 及 3.1 相同。
3.3. 定義 空性之三	ཁྱེ་སྤྱེ་ཁྱེ་འགོག་ ཁྱེ་གཙང་等	法藏	《丁香帳—藏文古今詞語辨析》（頁 399）雖認為「ཁྱེ」等藏文否定詞下加「ya」字母屬於某些譯者自身方言的影響所至，但實際上 822 年在拉薩所立的「唐蕃會盟碑」以及頗多敦煌藏文文獻都很常見這種拼寫，應視為古藏文的書寫形式之一。
	ཆོས་ཐམས་ ཅད། སྤྲོང་པ་ ཉིད་ཀྱི་མཆན་མ་ སྤྱོད	法藏	法藏寫本為「諸法空相」，後加帶餘詞「སྤྱོད」；東部系統版本為「諸法空性」，同樣後加帶餘詞「དེ」；唯獨
	ཆོས་ཐམས་ཅད་ སྤྲོང་པ་ཉིད་དེ	英藏、 龍藏、	西部系統為「諸法空性」後加連接詞「དང」。依照無垢

		德格	友《心經》釋《聖般若波羅蜜多心經廣說》此處應有「八種相」；智友的《聖般若波羅蜜多心經解說》也有「甚深八相」之說；再者依照卓尼·扎巴謝珠等之藏文《心經》注釋及其他研究，內容也多用「甚深八性」。因此可以說西部系統版本所敘述的諸法共「八項」其內容較接近上述文獻及研究。
	ཚུལ་ཐམས་ཅད་ སྤྱོད་པ་ཉིད་དང	協噶 爾、朵 宮、納 塘	
3.2. 定義 空性之四	རིག་པ་ཡང་ཕྱེད་ (明亦無)	法藏	在「無無明，亦無無明盡」處多了一句「明亦無」，與其他版本不同。但該處與現存的梵文本「na vidyā (明知はなく)」表述一致，『般若心經』〈テキスト・思想・文化〉(附錄頁 18、30)。
	ཤེས་པ་མེད་ (無知)	法藏、 協噶 爾、朵 宮	關於藏文「知(ཤེས་པ)」，「慧(ཤེས་རབ)」，「智(ཡེ་ཤེས)」在使用上變化多樣，多本心經注釋文也有大篇幅的探討，因內容繁瑣本稿在此未展開討論。 另各版在「དྲོ་」等句終詞，
	ཡེ་ཤེས་མེད་ (無智)	龍藏、 德格	

			複數「ནུམས」以及「མེད་མ་ཡིན」等否定詞在使用上有所不同。
4. 智慧之行境	གྲ་རིེ་བུ (舍利子)	法藏	除法藏本缺少「舍利子」稱呼外，其餘該段各版均無明顯不同。
5. 智慧的功德	སེམས་སྤྱོད་པ་ ཡང་མེད། སེམས་ཁྱེ་སྤྱོད་པ་ ཡང་མེད (心行亦無，心不行亦無)	法藏	該段主要不同處在於「心無障礙，無有恐怖」二句，東、西部版本用語雖有不同，但在文意上各自顯示其一致性，然而法藏及英藏寫本則出現較大不同。 其中法藏版之表述較為特殊，記有：「心行亦無，心不行亦無」，與其他所有版本不同； 英藏為「因為沒有恐怖故而沒有障礙」，屬於因果關係式的表述方式，但在其他版本中為「因為沒有障礙故而沒有恐怖」，也即「障礙」為因「恐怖」為果，原因與結果剛好相反。 參照羅什等漢譯本也是「無罣礙故，無有恐怖」，「障
	སེམས་ལ་སྤྱོད་པ་ མེད་པས་སྤྱོད་པ་ མེད་དེ (因為沒有恐怖故而沒有障礙)	英藏	
	སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་ མེད་པས་ འཇིགས་པ་མེད་ ཅིང་ (因為沒有障礙故而沒有恐怖)	協噶爾、朵宮、納塘	

			礙」或「罣礙」為因，「恐怖」為果，與藏譯主要版本顯示一致。
6. 智慧的果報	གཡང་བྱང (雍仲)	法藏	該段法藏寫本「證得無上正等菩提」中記有「གཡང་བྱང」二字以外，其他所有版本在用語上均顯示出驚人的一致性。 「雍仲」為藏文古有術語，屬於西藏既有的信仰苯教，此處對應「無上正等菩提」中的「正」字，即英藏寫本等其他版本中的藏文「ཡང་དགེ་བྱང་པ་」。法藏寫本中多篇藏文《心經》如：P.T.450、P.T.463 號及 P.T.1269 號在該處使用「གཡང་བྱང」，但 P.T.457 (4-2)、P.T.464、P.T.468 號及 P.T.1273 號寫本，以及英藏寫本 IOL.Tib.J.VOL.32,39 號則在該處使用「ཡང་དགེ་བྱང་པ་」，可見在當時吐蕃譯本中應該是混合使用這兩個詞語，尚未進行嚴格統一。不過自《聲

			明要領二卷》、《翻譯名義大集》等「欽定譯語」之相關準則性的書籍頒布之後，後期的譯語則統一使用「ཡང་དག་པ་」，而「གཡུང་བྱུང་」作為一個具有時代性的譯語則再也沒有出現。
7. 智慧咒語	གྲ་རེའི་བྱ (舍利子)	法藏、英藏、龍藏、德格	缺少「舍利子」稱呼。
	བདེན་ཏེ་མ་ནོར་བའི་ཐུགས་ (真實而無謬誤之咒)	英藏	明顯將「真實而無謬誤之咒(法成：「真實無倒」)」一句更換位置，將其編排於「般若波羅蜜多大密咒」之後，使語順發生變化。並多加了一個「咒」字，使此段變成共有六個「咒」字，而其他版本則只有五個「咒」字。
	ཏྲ་ཤ (即說咒曰)	所有版本	所有藏譯版本保留梵文「ཏྲ་ཤ」，視為《心經》咒語的一部分未進行藏文翻譯。然而所有《心經》漢譯本將「tadyathā」翻譯為「即說咒

	起)	龍藏、 德格、 協噶 爾、朵 宮	說)」，敬語「བཞེངས(起)」、 「བཀའ་ལྷན་པ(〔佛〕說)」 在使用上顯現差異，表明這 些譯本是經過後期反覆整理 後慢慢成為如今所流通較為 統一的本。
	བཀའ་ལྷན་པ (〔佛〕說)		
	བཀའ་གྲུ་བླ་མ/མྱེ		參見表七「(四)、正文， 1. 序文」、「3.3. 定義空性」。
	ཐོག་མཐུག་སྒྲ	龍藏、 北京、 麗江	依照《丁香帳—藏文古今詞 語辨析》(頁398)記載， 認為這是屬於吐蕃時期第一 次釐定的用語，同樣也是東 部系統版本的德格版、庫倫 版、卓尼版並未沿用這種寫 法，是比較特別的現象。
(六)、 跋文	དྲི་མེད་ལྷོ་ལྷ་(都 僧錄)/མྱེད་ མོས་ཀྱི་ཀྲུ་མཚོ (娘·法海)	法藏	紀錄唐朝末年歸義軍時期 (851-1036)高級僧官名稱 「都僧錄」，另外記有藏譯 者姓名「娘·法海」，這段 紀錄均未見於其他所有版 本，文獻意義重大。
	ཀྲུ་ཀྱི་དཔེ (漢或梵文 本)		紀錄當時翻譯時的文本，尚 無法斷定是漢文本或是梵文 本。

		英藏、 協噶 爾、朵 宮、納 塘	無任何關於譯者、校定者等 資料。
		英藏、 龍藏、 德格、 卓尼、 麗江、 拉薩	紀錄印度、藏人譯師，以及 主校譯師名稱，並註明當時 該版本繕寫的地方。較為特 別的是拉薩版與其他東部系 統版本內容顯示一致。

六、結語

贊普赤德松贊在位期間，及繼任贊普在位一段時間內吐蕃相對處於和平時期，佛典翻譯事業蓬勃發展，西元 814 年贊普召集當時主要的譯師，總結前人翻譯之經驗，制訂新的譯經方式及用語準則，並積極推廣。這一年也成為後來譯經史上新、舊譯語的分水嶺。雖然之後約 10 世紀時出現所謂第三次的文字釐定，但藏譯佛典語言已然成形，很多屬於該次釐定的術語並未在後來應用實踐，依然以沿用第二階段流通的譯語居多。

綜觀藏文《心經》，在不同系統、不同文本彼此間存在明顯的差異，且為數不少。縱然同樣是敦煌藏文《心經》寫本文獻，他們之間也存在很大的差異。

本稿採用的法藏寫本在時間上可以說橫跨第一與第二階段，也很明顯保留了好幾個屬於第一階段、甚至是藏譯佛典最初的

譯語；然同屬一個時期的英藏寫本卻未呈現出與法藏本同樣的現象，且與後來的、尤其是與東部系統版本有較高的一致性；再者學者研究雖認為同屬東部系統的版本間無疑有其一致性，但經本稿考察發現，其中也不乏存在諸多差異性。如同樣認為是東部系統的《龍藏本》與《德格版》之間多處顯現其差異，西部系統也有著類似的現象；至於混合系統也不盡然是東、西系統版本的「混合」版本，其實它在東部或西部系統之其中某一方，有著自然的傾向性或用語選擇性，或者說在整體上比較接近西部或接近東部系統。

12 世紀以後隨著佛教在印度的式微，西藏與印度之間的接觸也變得趨緩，甚至在後來發生中斷。隨著這一現象的出現，藏譯佛典在早期與梵文原典緊密結合的情況也發生變化，逐漸與原典慢慢產生距離。

為了使藏人更加容易閱讀這些佛典譯本，不同系統、不同版本的歷代大藏經編輯者們開始在佛典語順、文法、詞性等層面進行修正，使得文本變得易讀，符合藏文文法。當然如果找到一本屬於孤本系統的藏文《心經》文本，與現有的系統文本進行逐句對比，也許會有不同的發現與視點，但很遺憾這些孤本不易得手，只能留待日後有機緣時進一步研究。

藏文《心經》只是浩瀚藏文大藏經其中的一小部分，僅有 1 千多字，這與字數在 10 萬、50 萬，甚至上百萬的經典相比，在篇幅上可以說是微乎其微，很難說此一探討結果具有普遍性。但無可否認《心經》也是最為著名的經典，相信它所具有的現象一定具有其代表性。

末學在過去研究《大乘莊嚴經論·安慧釋》⁷¹時發現，藏文大藏經不同版本間在用語、文法、語順、詞性等方面記述多有不同。該部文獻是一部篇幅非常巨大的論著，它當初的翻譯時間應屬於譯經第二階段，字數近 50 萬字，與藏文《心經》的 1 千多字在篇數上難以比擬。但如果說僅 1 千多字的文本，在不同版本間竟然也存在如此多的差異，更遑論是大部頭的經典或論著，其差異性必定是更加顯著的。《大乘莊嚴經論·安慧釋》在文本間出現的諸多異同：（1）是因為藏譯《安慧釋》梵文原典有不同版本；（2）或者《安慧釋》是在梵本《無性釋》與世親《大乘莊嚴經論》兩者基礎上編譯而成；（3）或者當初在藏譯時，藏文譯者自行修正原文；（4）抑或是在原典基礎上重新撰述譯著。無論是以上何種假設對於文獻學而言，無疑是值得研究且具有重要意義之課題。⁷²

本文通過對比分析發現，藏文《心經》也有著與上述同樣的情況出現，但若要達到一定的研究成果尚須參照更多的文本，需要更廣泛的探討，希望在未來有機會在這個領域繼續發現與探討。

近年來藏傳佛典漢譯，或是藏傳佛典英譯、漢傳佛典藏譯等各種大型翻譯計畫盛行，由世界各國各大院校，官方或民間機構在逐步穩健推進。譯者個人或團隊將某一經典新譯為其他

⁷¹ 德格版《丹珠爾》：通帙 125, Mi, F1b1-F283a7、通帙 126, Tsi, F1b1-F266a7。

⁷² 相關研究參見：上野康弘，2011 年，〈藏訳《大乘莊嚴論安慧釈》における著者問題——安慧作とすることへの若干の疑問〉，頁 110-114；蘇南望傑，2015 年，〈《大乘莊嚴經論·安慧釋》譯注與考察—第十七品「供養」與「依止」〉，《法鼓佛教學報》17，頁 263。

語言之前，應先對該經典的翻譯史，不同文本，以及文本間的差異性，文本校勘、考證等，進行謹慎仔細的文獻學研究，使經典傳譯事業更經得起檢驗。假使隨手取得某一經典文本，開始倉促翻譯，如此既不符合佛教自身的譯經傳統，也使其翻譯的可信度大受影響，這也是本稿研究之意義所在。

恩師辛嶋靜志（2016）在〈佛典語言及傳承〉一文提及：（1）初期大乘佛典本來不是通過梵語，而是通過口語傳承的；（2）最初的佛典不是寫成文字，而是口頭傳承的；（3）經典是不斷變遷的。他認為佛教文獻學者需要具備以上三個重要視點，以免研究發生錯誤⁷³。在無法獲得梵文原典或提供閱讀的梵本晚於所翻譯文本的情況下，從相同語文與不同語文譯本之間經由相互參照對比研究，試圖探討這些經論的原貌及譯本自身譯語的演化，應是較具體可行的方法。也可以說佛典文獻研究尚有很多未知的領域，有待繼續發現與研究的展開。

⁷³ 「在我們以上述內容為基礎考察公元前後不斷創作出的初期大乘佛典的誕生和變遷時，就會注意到，以往的研究非常重要的三個視點：（1）初期大乘佛典本來不是通過梵語，而是通過口語傳承的；（2）最初的佛典不是寫成文字，而是口頭傳承的；（3）經典是不斷變遷（我有意識地不用發展一詞）的。缺乏以上三個視點，就會像今天大多數學者那樣，以為最早寫於11世紀，多寫於17世紀的梵語寫本就是原典，由此判斷事實上較梵本更為古老的漢譯或中亞等地區出土的古梵文寫本讀法是錯誤的。這種出發點、想法和做法從更本上就是錯誤的。」辛嶋靜志，2016，《佛典語言及傳承》，頁159。

引用文獻

《心經》漢譯本

鳩摩羅什,《摩訶般若波羅蜜大明呪經》,CBETA, T08, no. 250。

玄奘，《般若波羅蜜多心經》，CBETA, T08, no. 251。

法月，《普遍智藏般若波羅蜜多心經》，CBETA, T08, no. 252。

般若共利言，《般若波羅蜜多心經》，CBETA, T08, no. 253。

法成，《般若波羅蜜多心經》，CBETA, T08, no. 255。

智慧輪，《般若波羅蜜多心經》，CBETA, T08, no. 254。

施護，《佛說聖佛母般若波羅蜜多經》，CBETA, T08, no. 257。

藏譯《心經》文本

法藏寫本，8-9 世紀，《འཕགས་ལོ་རྒྱུན་པའི་སྤྲིང་བོ་ཞེས་ [般若] 波羅蜜多心經》，《法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻》（2006 年）Vol.5，上海：上海古籍出版社。

英藏寫本，8-9 世紀，《ཤེས་རབ་གྱུ་ཁ་རྩལ་གྱི་ཕྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ་དང་般若波羅蜜多心經》，《英國國家圖書館藏敦煌西域藏文文獻》（2013 年）Vol.5；Vol.6，上海：上海古籍出版社。

麗江版《甘珠爾》木刻本，1608-21年，《བཙུག་ལྷན་འདས་མ་གཤེས་རབ་བྱི་པ་རྣམ་ཏུ་བྱེད་པའི་སྒྲིང་པོ་》薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，麗江版《甘珠爾》：通帙 95, Na, F39b-F40b，麗江：麗江王府。

龍藏版《甘珠爾》木刻本，1669 年，《བཙུག་ལྷན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རིལ་
ཏུ་བྱེད་པའི་སྒྲིབ་པ་》薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，龍藏版《甘珠爾》
(2011 年)：第 48 冊，頁 174/259b2-175/261b2，新北市：龍
岡數位文化。

北京版《甘珠爾》木刻本，1683-92 年，《བཅའ་ལྔའུགས་མ་ཤེས་རབ་ཁྱི་
པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ་》薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，北京版《甘
珠爾》：通帙 95, Na, F39b-F41a，北京：嵩祝寺。

協噶爾版《甘珠爾》寫本，1712年，《འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་དུ་ཕྱིན་
པའི་སྒྲུང་པ་》聖般若波羅蜜多心經》，協噶爾版《甘珠爾》：通帙
95,Ka,F253b-F255a，定日：協噶爾寺院。

朵宮版《甘珠爾》寫本，1729年，《འཕགས་པ་ཤེས་རབ་གྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་རྟེན་པོ་》聖般若波羅蜜多心經》，朵宮版寫本《甘珠爾》：通帙51,Ka,F277a-F278b，拉達克：列城。

卓尼版《甘珠爾》木刻本，1731年，《བཙུག་ཡིན་པའདུས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་
དུ་ཕྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ་་薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，卓尼版《甘珠爾》：
通帙 12, Na, F43b-F45a，卓尼：卓尼印經院。

納塘版《甘珠爾》木刻本，1733年，《འབྲགས་པ་བཅོམ་ལྷན་འདས་མ་གཤིས་
རབ་ཀྱི་ས་ཡོལ་ཏུ་བྱེན་པའི་སྒྲིང་པོ་•聖薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，納塘
版《甘珠爾》：通帙 34.Ka.F262b-F264a，日喀則：納塘寺院。

德格版《甘珠爾》木刻本，1733年，《བཙོན་ལྷན་འདས་མ་གྲས་རབ་བྱེ་པ་ལོ་
 ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ་薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，德格版《甘珠爾》：
 通帙 34,Ka,F144b-F146a、通帙 88,Na,F94b-F95b，德格：德
 格印經院。

庫倫版《甘珠爾》木刻本，1908年，《བཙོན་ལྷན་འདས་མ་གཤིས་རབ་བྱེ་པ་རྩལ་
བྱ་བྲུན་པའི་སྒྲིང་པོ་薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，庫倫版《甘珠爾》：
通帙 34,Ka, F144b-F146a，烏蘭巴托：庫倫版《甘珠爾》印經
院。

拉薩版《甘珠爾》木刻本，1934年，《འཕགས་པ་བཅོམ་ཐུན་འདས་མ་ཤེས་
པ་གྱེ་པ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་པོ་ཤེས་པ་ལྷ་མོ་འཕགས་པ་བཅོམ་ཐུན་འདས་མ་ཤེས་

版《甘珠爾》：通帙 34,Ka,F259a-F261b，拉薩：雪《甘珠爾》印經院。

中華大藏經·甘珠爾（對勘本），2006-2008 年，《བཙམ་ལྷན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་དུ་བྱེན་པའི་སྒྲིང་པོ་薄伽梵母般若波羅蜜多心經》，中華大藏經《甘珠爾》：34,402-405，北京：中國藏學出版社。

藏譯《心經》釋文本

吉祥師子（བྱེ་སྲི་ཏྲ་），《ཤེས་སྒྲིང་འགྲེལ་པ་ལྷགས་སུ་འགྲེལ་པ་般若心經註·密咒〔道〕釋》，北京版：通帙 211,Ngo,103b6-108b2；德格版：通帙 204,Co,203b7-209b7；中華藏·丹珠爾（對勘本）：115,553-562。

無垢友（བུ་མ་ལ་མེ་ཏྲ་），《འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་དུ་བྱེན་པའི་སྒྲིང་པོའི་བྱ་ཆེན་པའདད་པ་聖般若波羅蜜多心經廣說》，北京版：通帙 211,Ma,285b5-302b2；德格版：通帙 197,Ma,267b1-280b7；中華藏·丹珠爾（對勘本）：56,1493-1527。

智友（རྩེ་ན་མེ་ཏྲ་），《འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་དུ་བྱེན་པའི་སྒྲིང་པོའི་རྣམ་པར་འཕད་པ་聖般若波羅蜜多心經解說》，北京版：通帙 211,Ma,302b2-309b1；德格版：通帙 197,Ma,280b7-286b4；中華藏·丹珠爾（對勘本）：56,1532-48。

金剛手班智達（བརྩི་ཏྲ་ཕྱག་ན་རྩི་རྩེ་），《བཙམ་ལྷན་འདས་མ་འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རྣམ་དུ་བྱེན་པའི་སྒྲིང་པོའི་འགྲེལ་པ་དོན་གྱི་སྟོན་མ་ཞེས་བྱ་བ་薄伽梵母般若波羅蜜多心經廣釋—義燈》，北京版：通帙 211,Ma,309b1-319b8；德格版：通帙 197,Ma,286b5-295a7；中華藏·丹珠爾（對勘本）：56,1549-71。

中國藏學研究中心《大藏經》對勘局，2006-2008 年，《中華大藏經·甘珠爾（對勘本）》，北京：中國藏學出版社。

中國藏學研究中心《大藏經》對勘局，1994-2005 年，《中華大藏經·丹珠爾（對勘本）》，北京：中國藏學出版社。

《德格版西藏大藏經（甘珠爾及丹珠爾）總目錄及索引》，1934 年，日本仙台：東北帝國大學附屬圖書館。《德格版西藏大藏經》，1982-1985 年，Delhi: Delhi Karmapae Choedhey, Gyalwae Sungrab Partun Khang。

《影印·北京西藏大藏經（甘珠爾及丹珠爾）總目錄·索引》，1985 年，京都：臨川書店。

黃顯銘，1993 年，《藏漢對照西藏大藏經總目錄》，西寧：青海民族出版社。

專書及論文

ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་བ་ 納塘譯師，1240 年，《ཐུགས་ཀྱི་བསྟན་འཕེལ་བཟུངས་པ་ 簡要讀咒法》；པཎ་ཆེན་སྐ་ལྷ་ལྷ་ 班欽僧伽室利，《ཐུགས་ཀྱི་བསྟན་འཕེལ་བཟུངས་པའི་འགྲེལ་བ་མཐོང་བ་དྲན་གསལ་ 簡要讀咒法釋見而義顯》，青海：塔爾寺印經院。

བུ་སྟོན་རིན་ཆེན་གྲུབ་ 1322 年，《བདེ་གཤེགས་བསྟན་པའི་གསལ་བྱེད་ཆོས་ཀྱི་འབྲུང་གནས་》，（西寧：青海人民出版社，1991），布敦大師，敦和卿譯，1994 年，《佛教史大寶藏論》，台北：福智之聲。

ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་བ་འབྲུང་བཟང་པོ་ 1434 年，《ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་》（成都，四川人民出版社，1985），達倉巴·班覺桑布，陳慶英譯，1986 年，《漢藏史集》，拉薩：西藏人民出版社。

སྟོགས་སྟོན་རིན་ཆེན་བཟུངས་པ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་ 仁欽札西，1536 年，《བོད་ཀྱི་རྒྱལ་ལས་གསར་རྒྱུ་བཟུངས་པའི་སྟོན་པ་ལེགས་པར་བཤད་པ་ལི་ཤིའི་གྲུ་ཁང་ 丁香帳—藏文

古今詞語辨析》，頁 398-424，夏魯譯師等，《藏文正字學集》（1998），西寧：青海民族出版社。

དཔལ་ལོ་གཙུག་ལག་ཐེང་བ་，1564 年，《ཚམ་འབྱུང་མཁས་པའི་དགའ་སྟོན》，巴臥・祖拉陳瓦，黃顥、周潤年譯注，2010 年，《賢者喜宴-吐蕃史譯注》，北京：中央民族大學出版社。

ཏཱ་ར་ནཱ་མ་多羅那他（達熱那他），17 世紀，《ཤེས་རབ་སྒྲིང་པོའི་འགྲེལ་པ་
ཐོན་མེད་ལེགས་བཤད་般若波羅蜜多心經詞釋》（2004）vol.1，拉薩：西藏人民出版社。

ཚ་མེ་གཤམ་པ་བཤད་སྒྱུ་卓尼・扎巴謝珠，18 世紀，《ཐེ་བཙུན་གཤམ་པ་བཤད་སྒྱུ་
ཀྱི་གསུང་འབྲམ་卓尼・扎巴謝珠尊者文集》（2009）vol.6，台北：佛陀教育基金會。

榊亮三郎，1916 年，《梵藏漢和四譯對校翻譯名義大集》，京都帝國大學文科大學叢書 3，京都：真言宗京都大學。

芳村修基，1950 年，《デンカル目録の研究》，京都：龍谷大學。

黃永武，1986 年，《敦煌寶藏》第 134 冊，台北：新文豐出版社。

Eimer, Helmut; 岡田行弘，1986，〈西藏大藏經甘殊爾の戒律部におけるテキストの配列順序〉，《仏教学=Journal of Buddhist Studies》20，頁 1-10，東京：仏教思想学会。

石泰安等，1992 年，《國外藏學研究譯文集》8，拉薩：西藏人民出版社。

王堯，1992 年，〈藏傳佛教譯經史料鉤沉〉，《中國藏學》2，北京：中國藏學雜誌社。

張怡蓀，1993 年，《藏漢大辭典》，北京：民族出版社。

雅子、索南智華，1994，〈拉加寺及拉加版《甘珠爾》〉，《中國藏學》2，頁 105-110，北京：中國藏學出版社。

王生台舜，1995 年，〈*A Comparative List of the Bkah-hgyur Division in the Co-ne, Peking, Sde-dge and Snar-than Editions. with an Introduction to the Bkah-hgyur Division of the Co-ne Edition*〉，《大正大學研究紀要》44，東京：大正大學。

廖本聖，1997，〈蓮花戒《般若波羅蜜多心經釋》之譯注研究〉，《中華佛學學報》10，頁 83-123。

བུད་དཀར་ལྷ་བཟང་འབྲིན་ལས་東噶洛桑赤列，1997 年，《東噶藏學大辭典》，北京：中國藏學出版社。

王堯，1999 年，《法藏敦煌藏文文獻解題目錄》，北京：民族出版社。

黃明信，2003 年，《至元法寶勘同總錄及其藏譯本箋證》，北京：中國藏學出版社。

西藏博物館，2003 年，《དཀར་ཆག་འཕང་ཐང་མ། ལྷ་ལྷོ་ར་བམ་བོ་གཉིས་པ། 旁塘目錄、聲明要領二卷》，北京：民族出版社。

西北民族大學、上海古籍出版社、法國國家圖書館，2006 年，《法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻》，上海：上海古籍出版社。

談錫永，2005 年，《心經內義與究竟義》，新北市：全佛文化。

王堯、陳踐譯注，2008 年，《敦煌古藏文文獻探索集》，上海：上海古籍出版社。

侃本，2008 年，《漢藏佛經翻譯比較研究》，北京：中國藏學出版社。

旺多，2009 年，〈論漢藏佛教界的交流與吐蕃時期的佛經翻譯〉，
《中國藏學》，北京：中國藏學雜誌社。

才項多杰，2009 年，〈吐蕃時期的佛經翻譯述略〉，《中國藏學》4，北京：中國藏學雜誌社。

渡辺章悟，2009 年，『般若心經』〈テキスト・思想・文化〉，
東京：大法輪閣。

旺多，2010 年，〈管・法成對漢藏佛經翻譯的重大貢獻〉，《宗
教學研究季刊》2，成都：四川大學道教與宗教文化研究所。

方廣鋐，2011 年，《般若心經譯注集成》，上海：上海古籍出版社。

上野康弘，2011 年，〈藏訳《大乘莊嚴論安慧釈》における著
者問題——安慧作とすることへの若干の疑問〉，《印度学
佛教学研究》60(1)，頁 110-114。

才讓，2012 年，〈法藏敦煌藏文本 P.T.449 號《般若心經》研
究〉，《敦煌學輯刊》2，頁 23-35，蘭州：敦煌學輯刊編
輯部。

西北民族大學、上海古籍出版社、英國國家圖書館，2013 年，
《英國國家圖書館藏敦煌西域藏文文獻》，上海：上海古籍
出版社。

辛嶋靜志，2014，〈論《甘珠爾》的系統及其對藏譯佛經文獻
學研究的重要性〉，《中國藏學》3，頁 31-37，北京：中
國藏學出版社。

蘇南望傑，2014 年，〈《藏文大藏經》探析〉，《西藏宗教與
文化學術研討會論文集》，頁 75-116，台灣：蒙藏委員會。

嘎藏陀美、扎西當知，2014，〈《法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻》（1-15 冊）目錄〉，《中國藏學》S1，頁 175-206，北京：中國藏學出版社。

蘇南望傑，2015 年，〈《大乘莊嚴經論•安慧釋》譯注與考察——第十七品「供養」與「依止」〉，《法鼓佛教學報》17，頁 187-273，新北：法鼓文理學院。

辛嶋靜志，2016，《佛典語言及傳承》，上海：中西書局。

渡辺章悟・高橋尚夫，2016 年，『般若心經注釈集成』〈インドチベット編〉，浦安市：起心書房。

Conze(Conze, Edward),1978. *The Prajñāpāramitā Literature*, 2nd ed. (revised and enlarged), Tokyo: The Reiyukai.

Kanjur Saito & Jonathan Silk, 1987, *A catalogue of the Toyo Bunko manuscript Kanjur*.

Donald S. Lopez Jr., 1988. *The Heart Sutra Explained: India and Tibetan Commentaries*, State University of New York Press. Delhi.

Jampa Samten, 1992, *A catalogue of the Phug-Brag Manuscript Kanjur*, Dharamsala : Library of Tibetan

E. Steinkellner, 1994, A report on the 'Kanjur' of Ta pho, *East and west* 44.

Jonathan A. Silk, 1994, *The Heart Sutra in Tibetan: A Critical Edition of the Two Recensions Contained in the Kanjur*.

Wiener Studien zur Tibetologie und Buddhismuskunde, vol. 34. Vienna.

- Lokesh Chandra, 1998, *Narthang Kanjur*, vol.1, New Delhi : International Academy of Indian Culture and Aditya Prakashan.
- C.A. Scherrer-Schaub and E. Steinkellner, ed., 1999, *Tabo Studies II, Manuscripts, Text, Inscriptions and the Arts*, Serie Orientale Roma LXXXV II .
- works & Ar D. Phillip Stanley, 2005, *The Tibetan Buddhist Canon: The Kangyur (Bka' 'gyur) and Tengyur (Bstan 'gyur)*, <http://www.thlib.org/encyclopedias/literary/canons/index.php#!essay=/stanley/tibcanons/s/b1chives>.
- Paul Harrison, 2009, *A catalogue of the manuscript collection of Tabo monastery*, Roma.
- Schaeffer, Kurtis R. and van der Kuijp, Leonard W.J., 2009, *An Early Tibetan Survey of Buddhist Literature: The bsTan pa rgyas pa rgyan gyi nyi 'od of bCom ldan ral gri*, Harvard Oriental Series, vol.64, Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Eimer, Helmut , 2012 , *A catalogue of the Kanjur fragment from Bathang kept in the Newark Museum*, Wien : Arbeitskreis für Tibetische und Buddhistische Studien.
- Leonard W.J. van der Kuijp, 2016, *The lives of Bu ston rin chen grub and the Date and Sources of His Chos 'byung*, a Chronicle of Buddhism in India and Tibet.

附錄 1. 法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻 P.T.449 號藏文《心經》影印本（8-9 世紀）。

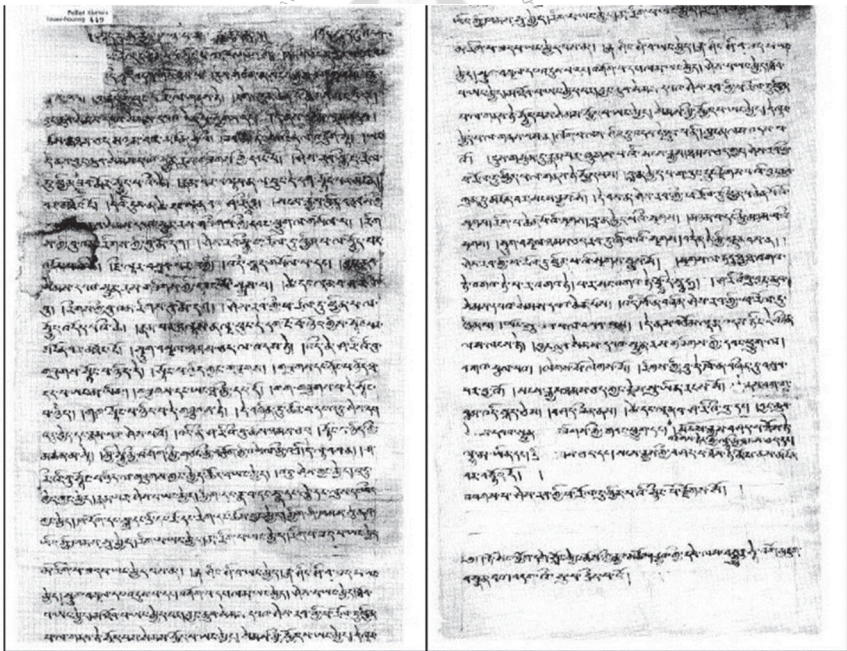
附錄 2. 英國國家圖書館藏敦煌西域藏文文獻 IOL.Tib.J.VOL.32,39 號藏文《心經》影印本（8-9 世紀）。

附錄 3. 法成《般若波羅蜜多心經》校勘本（9 世紀）。

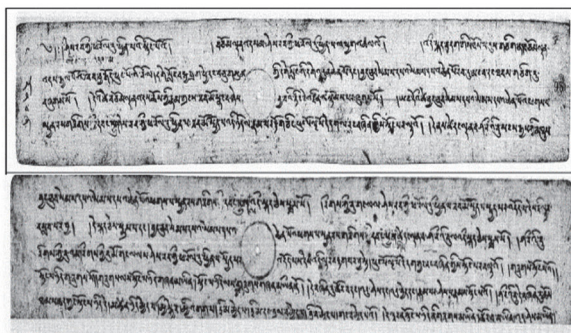
附錄 4. 德格版《甘珠爾》刻本《薄伽梵母般若波羅蜜多心經》校勘本（1733 年）。

附錄 1.

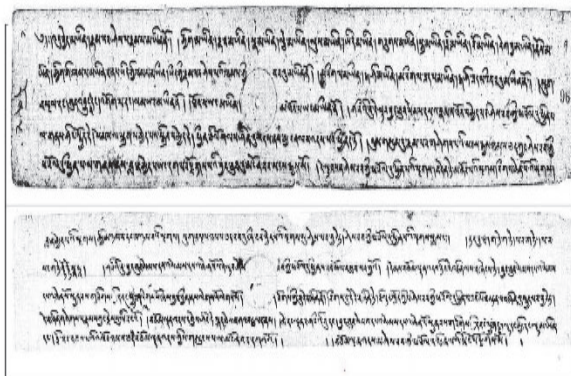
法國國家圖書館藏敦煌藏文文獻 P.T.449 號藏文《心經》影印本（8-9 世紀）。

附錄 2. 英國國家圖書館藏敦煌西域藏文文獻
IOL.Tib.J.VOL.32,39 號藏文《心經》影印本（8-9 世紀）。
1-1

附錄 2. 英國國家圖書館藏敦煌西域藏文文獻
IOL.Tib.J.VOL.32,39 號藏文《心經》影印本（8-9 世紀）。
1-2

附錄 3.

法成《般若波羅蜜多心經》校勘本（9 世紀）。

般若波羅蜜多心經⁷⁴

大蕃國大德三藏法師沙門法成譯

如是我聞，一時薄伽梵住王舍城鷲峯山中，與大苾芻眾及諸菩薩摩訶薩俱。

爾時世尊等入甚深明了三摩地法之異門。復於爾時，觀自在菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，觀察照見五蘊體性，悉皆是空。時具壽舍利子承佛威力，白聖者觀自在菩薩摩訶薩曰：「若善男子欲修行甚深般若波羅蜜多者，彼當云何修學？」作是語已，觀自在菩薩摩訶薩答具壽舍利子言：「若善男子及善女人，欲修行甚深般若波羅蜜多者，彼應如是觀察。五蘊體性皆空：色即是空，空即是色；色不異空，空不異色。如是，受想行識，亦復皆空。是故，舍利子！一切法空性、無相、無生、無滅、無垢、離垢、無減、無增。⁷⁵舍利子！是故爾時空性之中，無色、無受、無想、無行、亦無有識。無眼、無耳、無鼻、無舌、無身、無意，無色、無聲、無香、無味、無觸、無法。無眼界，乃至無意識界。無無明，亦無無明盡，乃至無老死，亦

⁷⁴ 文本採用方廣錫，1994 年，《般若心經譯注集成》之校勘本，頁 13-14，並參考黃永武，1986 年，《敦煌寶藏》第 134 冊，頁 554。

⁷⁵ 此處「舍利子……無增」，藏文文獻較多以「甚深八性（*zab mo khyad par brgyad ldan*）」或「三解脫門（*rnam thar sgo gsum*）」進行詮釋，故標點與方廣錫《般若心經譯注集成》之校勘本不同。說明參見文稿「藏文《心經》主要版本內容對比：3.3 定義空性之三」。

無老死盡。無苦集滅道。無智無得，亦無不得。是故，舍利子！以無所得故，諸菩薩眾依止般若波羅蜜多，心無障礙，無有恐怖，超過顛倒，究竟涅槃。三世一切諸佛，亦皆依般若波羅蜜多故，證得無上正等菩提。舍利子！是故當知般若波羅蜜多大密⁷⁶咒者，是大明咒，是無上咒，是無等等咒，能除一切諸苦之咒。真實無倒。故知般若波羅蜜多，是祕密咒，即說般若波羅蜜多咒曰：

峨帝峨帝 波囉峨帝 波囉僧峨帝 菩提莎訶

舍利子！菩薩摩訶薩應如是修學甚深般若波羅蜜多。」

爾時世尊從彼定起，告聖者觀自在菩薩摩訶薩曰：「善哉！善哉！善男子如是如是，如汝所說，彼當如是修學般若波羅蜜多。一切如來亦當隨喜。」時薄伽梵說是語已，具壽舍利子、聖者觀自在菩薩摩訶薩、一切世⁷⁷間天、人、阿蘇羅、乾闥婆等，聞佛所說，皆大歡喜，信受奉行。

般若波羅蜜多心經

⁷⁶ 方廣錫，《般若心經譯注集成》為「蜜」字。頁13。

⁷⁷ 方廣錫，《般若心經譯注集成》之校勘本多一「世」字。

附錄 4.

德格版《甘珠爾》刻本《薄伽梵母般若波羅蜜多心經》（1733 年）。

༄༅། བཅོམ་ལྷན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་གོ། 《薄伽梵母般若波羅蜜多心經》	
德格版《甘珠爾》	中華大藏經《甘珠爾》對勘本
通帙第 34，Ka 函 F.144b4-F.146a3 【D.34,Ka, F.144b4-F.146a3】	第 34 冊 402-405 頁 【ZH.34.402-405】
字數（藏文）	1007 字

༄༅། གྲུ་གར་སྐད་དུ། ཉ་ག་བ་ཁྱི་བརྟ་བ་ར་མི་བྱ་ཉི་དྲ་ཡ། བོད་སྐད་དུ། བཅོམ་ལྷན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པའི་སྒྲིང་གོ། བམ་པོ་གཅིག་གོ། བཅོམ་ལྷན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པ་ལ་ཕྱག་འཆལ་ལོ། འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྷན་འདས་བྱུ་པོའི་ཁབ་ན་བྱ་ཚད་ཕྱང་པོའི་རི་ལ། དག་སྦྱང་གི་དག་འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དག་འདུན་ཆེན་པོ་དང་ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞུགས་ཏེ། དེའི་ཆེ་བཅོམ་ལྷན་འདས་ཟབ་མོ་སྤང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཆོས་ཀྱི་རྣམ་གངས་ཀྱི་ཉིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྒྲོམས་པར་ཞུགས་སོ། ཡང་དེའི་ཆེ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྦྱང་བ་ཉིང་ལ་རྣམ་པར་བཟུ་ཞིང་། ཕྱང་པོ་ལྷ་པོ་དེ་དག་ལ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་སྦྱང་པར་རྣམ་པར་བཟུ་འོ། རྟེན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས། ཆོ་དང་ལྷན་པ་ཤུ་རིའི་བྱས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྒྲུས་སོ། རིགས་ཀྱི་བྱུང་མ། རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་བྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྦྱང་བ་སྤྱད་པར་འདོད་པ་དེས་ངེ་ལྟར་བསྐབ་པར་བྱ། དེ་སྐད་ཅེས་སྒྲུས་པ་

དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་
 རྒྱལ་གིས་ཆོ་དང་ལྷན་པ་ཤ་ར་དུ་ཉིད་བྱ་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྤྲུག་སོ། །ཤུ་རིའི་བྱ་རིགས་ཀྱི་
 བུའམ། རིགས་ཀྱི་བྱ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྦྱོང་པ་སྦྱང་པར་
 འདྲོད་པ་དེས་འདི་ལྟར་རྣམ་པར་བརྟ་བར་བྱ་སྟེ། བྱང་པོ་ལྷ་པོ་དེ་དག་ཀྱང་རང་བཞིན་
 གྱིས་སྦྱང་པར་རྣམ་པར་ཡང་དག་པར་རྩེས་སུ་བརྟའོ། །གཟུགས་སྦྱང་པའོ། །སྦྱང་པ་ཉིད་
 གཟུགས་སོ། །གཟུགས་ལས་སྦྱང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན། སྦྱང་པ་ཉིད་ལས་ཀྱང་གཟུགས་
 གཞན་མ་ཡིན་ནོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཆོར་བ་དང་། འདུ་ཤེས་དང་། འདུ་བྱེད་དང་། རྣམ་པར་
 ཤེས་པ་རྣམས་སྦྱང་པའོ། །ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བས་ན་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྦྱང་པ་ཉིད་དེ། མཚན་
 ཉིད་མེད་པ། མ་སྤྱེས་པ། མ་འགགས་པ། སྤི་མ་མེད་པ། སྤི་མ་དང་བལ་བ་མེད་པ། སྤི་བ་
 མེད་པ། གང་བ་མེད་པའོ། །ཤུ་རིའི་བྱ་དེ་ལྟ་བས་ན་སྦྱང་པ་ཉིད་ལ་གཟུགས་མེད། ཆོར་བ་
 མེད། འདུ་ཤེས་མེད། འདུ་བྱེད་རྣམས་མེད། རྣམ་པར་ཤེས་པ་མེད། མིག་མེད། རྩ་བ་མེད།
 ལྷ་མེད། ལྗེ་མེད། ལུས་མེད། ཡིད་མེད། གཟུགས་མེད། སྦྱ་མེད། སྤི་མེད། རོ་མེད། རིག་བྱ་
 མེད། ཆོས་མེད་དོ། །མིག་གི་ཁམས་མེད་པ་ནས་ཡིད་ཀྱི་ཁམས་མེད་ཡིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས་
 པའི་ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ། །ཁ་རིག་པ་མེད། ཁ་རིག་པ་ཟད་པ་མེད་པ་ནས་ཁ་ཤི་
 མེད། ཁ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ། །སྤྱུག་བཟལ་བ་དང་། ཀྱན་འབྱུང་བ་དང་།
 འགོག་པ་དང་། ལམ་མེད། ཡེ་ཤེས་མེད། ཐོབ་པ་མེད། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མེད་དོ། །ཤུ་རིའི་བྱ་
 དེ་ལྟ་བས་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་
 ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ཅིང་གནས་ཏེ། སེམས་ལ་སྦྱིབ་པ་མེད་པས་སྤྲུག་པ་མེད་དེ། ཕྱིན་ཅི་ལོག་
 ལས་ཤིན་ཏུ་འདས་ནས་ཐུང་ན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་ཏོ། །དུས་གསུམ་དུ་རྣམ་པར་
 བཀྲགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས།
 སྤྲོ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྩོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྩོགས་པར་སངས་རྒྱས་
 སོ། །དེ་ལྟ་བས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྤྲུགས། རིག་པ་ཆེན་པོའི་སྤྲུགས། སྤྲོ་ན་
 མེད་པའི་སྤྲུགས། མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པའི་སྤྲུགས། སྤྲུག་བཟལ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ནི་
 བར་བྱེད་པའི་སྤྲུགས། མི་རྩྭ་བས་ན་བདེན་པར་ཤེས་པར་བྱ་སྟེ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་
 ཕྱིན་པའི་སྤྲུགས་སྤྲུག་པ། ཏུ་བླ་ག་ཏེ་ག་ཏེ་པ་ར་ག་ཏེ། པ་ར་སྤྲོ་ག་ཏེ། པོ་ཆི་སྤྲོ་ག་ཏེ། ཤུ་

རིའི་བྱ་བྱང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས་དེ་ལྟར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་
 བ་ཟབ་མོ་ལ་བསྐབ་པར་བྱའོ། །དེ་ནས་བཙམ་ལྡན་འདས་ཏིང་ངེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་
 ཏེ། བྱང་ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་
 ལ་ལེགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་བྱིན་ནས། ལེགས་སོ་ལེགས་སོ། རིགས་ཀྱི་བྱ་དེ་དེ་བཞིན་ནོ། རིགས་
 ཀྱི་བྱ་དེ་དེ་བཞིན་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཁྱོད་ཀྱིས་བསྟན་པ་དེ་བཞིན་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་
 བ་ཟབ་མོ་ལ་སྤྱད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་ངོ་། །བཙམ་
 ལྡན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་རྩལ་ནས། ཆོ་དང་ལྡན་པ་ཤ་ར་དུ་ཏིའི་བྱ་དང་། བྱང་
 ཚུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱག་དང་།
 ཐམས་ཅད་དང་ལྡན་པའི་འཁོར་དེ་དང་། ལྷ་དང་། མི་དང་། ལྷ་མ་ཡིན་དང་། ཇི་ཟེར་
 བཅས་པའི་འཇིག་རྟེན་ཡི་རངས་ཏེ། བཙམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་
 བསྟོད་དོ། །བཙམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་
 བ་ཆེན་པོའི་མདྲོ་རྒྱལ་སོ། ། །རྒྱ་གར་གྱི་མཁན་པོ་བེ་མ་ལ་མི་ཏུ་དང་། ལོ་རྒྱུ་བ་དག་
 སྟོང་རིན་ཆེན་སྟེས་བསྐྱར་ཅིང་། ལུ་ཆེན་གྱི་ལོ་རྒྱུ་བ་དག་སྟོང་དང་ནམ་མཁའ་ལ་སོགས་པས་
 ལུས་ཏེ་གཏན་ལ་ཕབ་པ། ། །དད་པ་བསམ་ཡས་སྤྱན་གྱིས་སྐྱབ་པའི་གཙུག་ལག་གི་དག་
 རྒྱས་བྱེ་མ་སྟོང་གི་རྟེན་ངོས་ལ་བྱིས་པ་དང་ལུ་དག་ལེགས་པར་བཀྱིས་སོ། ། །

An attempt to investigate the language evolution of Tibetan translation of Buddhist scriptures—with an emphasis on the Tibetan translation of the “Heart Sutra”

Sonan Wangyal

Dharma Drum Institute of Liberal Arts

Abstract:

In recent years, the "modification" found in contemporary Tibetan translation of Buddhist scriptures has attracted the attention of academia. Through the study and comparison of these scriptures with ancient Tibetan translations, it has been discerned that they are more consistent with Sanskrit or original manuscripts than the more recent versions. Consequently, this leads to the “suspicion of correctness” by academics about the more recent and popular wood carved print translations, while the two major ancient versions of the historical text Kanjur—the Tshelpa from the east and the Tempangma from the west—are considered more credible. Moreover, with the discovery of the orphan copies [Proto(s)] in Phug brag, Ta pho and ‘Ba ’thang, these ancient manuscripts have gradually become accessible for researchers.

The Tibetan Dunhuang Manuscripts are regarded as some of the earliest existing Buddhist texts in the Tibetan language. They date back to between the eighth and ninth centuries. The number of volumes in this collection is impressive and the content includes Theravadan, Mahayana, and Tantric sutras, as well as commentaries. These treatises are valuable sources for understanding the earliest history of Tibetan translation of the Buddhist scriptures; for learning the transition of the lexicon for the Buddhist treatises according to the principles of “uniformed terminology definition” and “imperial authorized word lists” from the Tsenpo era of the Bod Chen Po kingdom; and for acquiring official compilation of etymological treatment of Sanskrit terms from two volumes of grammar texts the sGra sbyor bam gnyis and Bye brag rtog byed. I believe the above knowledge will be helpful for accessing the original meaning of the earliest Tibetan translations of Buddhist texts.

This thesis is an attempt to study the change of terminology from the early Tibetan translations to the modern versions. The references include the aforementioned history of translation as well as the following literature. The main text to be examined will be the Tergar version of the Tibetan Heart Sutra, along with studies of a few hand copies from the French collection of the Dunhuang manuscripts (e.g. P.T.447, P.T 449, and P.T457) and the British collection of Dunhuang and Western area Tibetan manuscripts (e.g.

IOL.Tib.J.VOL.31, and IOL.Tib.J.VOL.32. In addition to examining and discussing the Tibetan Heart Sutra, this thesis will juxtapose the east and the west Tibetan hand copies with the wood carved print copies from Narthang, Beijing and Lhasa, which enjoyed wide circulation. They are referenced in order to examine the differences between translation versions, word order, parts of speech, simplification of the alphabet and the modifications that have been discovered in the modern translations.

Keywords:

Studies of Tibetan translation of Buddhist scriptures, Kanjur, old and new translation terminology, the Tibetan version of the Heart Sutra, P.T. No. 449, The two volume grammar text (*sGra sbyor bam gnyis*), *Mahavyutpatti* (*Bye brag rtog byed*)